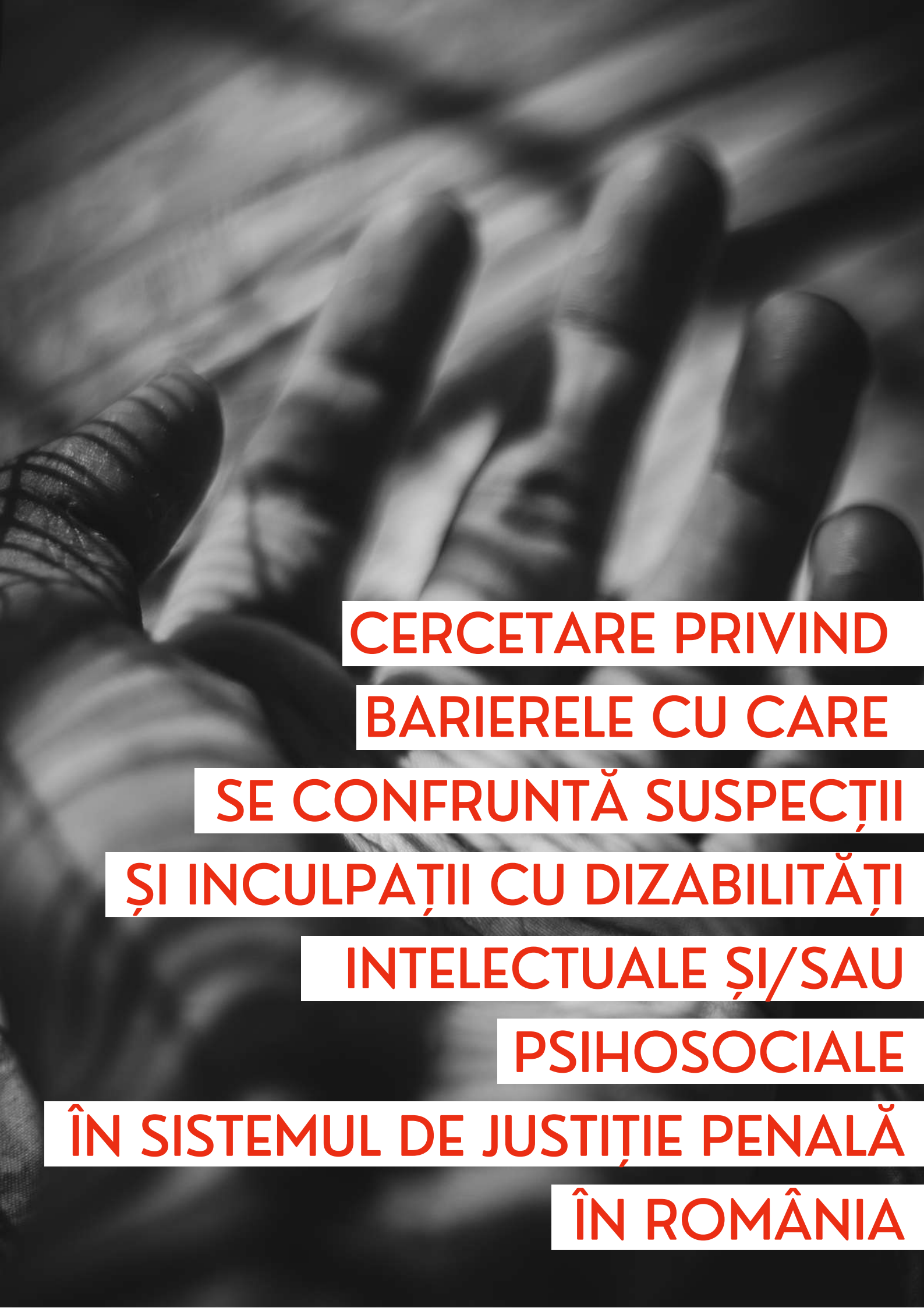

**CERCETARE PRIVIND
BARIERELE CU CARE
SE CONFRUNTĂ SUSPECȚII
ȘI INCULPAȚII CU DIZABILITĂȚI
INTELECTUALE ȘI/SAU
PSIHOSOCIALE
ÎN SISTEMUL DE JUSTIȚIE PENALĂ
ÎN ROMÂNIA**

Această cercetare a fost elaborată de către Centrul de Resurse Juridice (România) în cadrul proiectului "Facilitarea incluziunii și accesului la justiție pentru suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și psihosociale" (ENABLE - 101056701 - JUST-2021-JACC).

Proiectul urmărește să promoveze accesul la justiție și proceduri penale mai echitabile pentru inculpații cu dizabilități intelectuale și psihosociale în 8 țări din UE:

- Romania (Centrul de Resurse Juridice)
- Portugal (Fenacerci – Federação Nacional de Cooperativas de Solidariedade Social)
- Czechia (Fórum pro lidská práva)
- Slovakia (Fórum pro lidská práva)
- Slovenia (PIC – Pravni center za varstvo človekovih pravic in okolja)
- Bulgaria (KERA Foundation)
- Spain (Confederación Plena Inclusión España)
- Lithuania (Mental Health Perspectives)

Proiectul este coordonat de Fundația Validity (Ungaria), în timp ce Modelul de Carte de Referință pentru persoanele cu dizabilități este elaborat de Comisia Internațională a Juriștilor - Instituții Europene (Belgia).

**Cofinanțat de
Uniunea Europeană**

Acest proiect este cofinanțat de Uniunea Europeană. Punctele de vedere și opiniile exprimate aparțin însă exclusiv autorului (autorilor) și nu reflectă în mod necesar cele ale Uniunii Europene sau ale Comisiei Europene. Nici Uniunea Europeană și nici autoritatea finanțatoare nu pot fi considerate responsabile pentru acestea.

Mulțumiri

Echipa CRJ dorește să mulțumească tuturor adulților cu dizabilități și profesioniștilor care au răspuns cu deschidere invitației noastre și au cooperat prin împărtășirea cunoștințelor și experiențelor lor, facând această cercetare una valoroasă atât pentru sistemul de justiție penală, cât și pentru societatea civilă.

Autor

Cezara Băceanu

Echipa de cercetare

Georgiana Pascu, Cezara Băceanu, Georgiana Dărăștean

Editor

Georgiana Bădescu

Persoane de contact în România

Centrul de Resurse Juridice

Str. Arcului nr. 19,

Sector 2, București

021032, România

Persoană de contact: Georgiana Pascu

E-mail: gpascu@crj.ro

Persoane de contact pentru proiect

Fundația Validity - Centrul de apărare a persoanelor cu dizabilități mintale

Impact Hub, Institutul Milestone

Budapesta, Wesselényi utca 17.

1077 Ungaria

E-mail: validity@validity.ngo

Data publicării

Mai 2023

Informații privind grantul

101056701 - JUST-2021-JACC

CUPRINS

	Rezumat	03
01	Introducere	08
02	Obiective și metodologie	12
03	Accesul la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități	15
	Cadrul politic și juridic	16
	01 Transpunerea cadrului legislativ internațional	19
	02 Privire de ansamblu asupra cadrului juridic național privind accesul la justiție	22
	03 Instruire și conștientizare pentru profesioniștii justiției penale	33
	04 Statistici și date privind accesul la justiție	34
	05 Principalele constatări	36
	Experiențe privind accesul la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități	39
	01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități	42
	02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale	47
	03 ONG-uri, instituții pentru drepturile omului și servicii de sprijin	59
	experiențe ale profesioniștilor în domeniu	59
	04 Scurtă analiză a tiparelor	64
04	Concluzii și recomandări	65
	Concluzii	66
	Recomandări	69
05	Referințe	71
	Anexe	73
	Anexa 1 - Profilul persoanelor intervievate	74

SUMAR EXECUTIV

SUMAR EXECUTIV

"Deși accesul la justiție este fundamental pentru exercitarea și realizarea tuturor drepturilor omului, numeroase bariere împiedică persoanele cu dizabilități să aibă acces la justiție în condiții de egalitate cu ceilalți. Astfel de bariere includ restricții privind exercitarea capacității juridice; lipsa accesului fizic la facilitățile de justiție, cum ar fi instanțele de judecată și secțiile de poliție; lipsa transportului accesibil către și de la aceste facilități; obstacole în accesul la asistență și reprezentare juridică; lipsa informațiilor în formate accesibile; atitudini paternaliste sau negative care pun sub semnul întrebării capacitățile persoanelor cu dizabilități de a participa în toate fazele procedurilor judiciare; și lipsa de formare pentru profesioniștii care lucrează în domeniul justiției. În sistemul de justiție, persoanele cu dizabilități sunt adesea considerate nedemne, incapabile să beneficieze sau chiar susceptibile de a fi prejudiciate de protecția procesuală oferită tuturor celorlalți cetățeni. Chiar și drepturile fundamentale, cum ar fi dreptul la tăcere și prezumția de nevinovăție, pot fi negate fie în mod direct, prin lege sau politică, fie indirect, prin obiceiuri și practici. Riscurile sunt extreme - de exemplu, mărturisiri false, verdicte eronate și privare ilegală de libertate." [1]

Scopul acestei cercetări naționale este de a permite o evaluare în România despre:

Cum și cu ce bariere se confruntă suspectii și inculpații cu dizabilități intelectuale și psihosociale în sistemul de justiție penală în accesarea informațiilor, a sprijinului și a acomodărilor procedurale care îi împiedică să participe și

În ce măsură și în ce moduri există legi, politici și/sau practici (inclusiv bune practici) care permit suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale să depășească aceste bariere, în special prin furnizarea de acomodări procedurale?

Această cercetare va informa reforma și dezvoltarea unei cărți de referință și a unui protocol pentru persoanele cu dizabilități pentru a îmbunătăți accesibilitatea procedurilor penale.

[1] 2020, Principii și orientări internaționale privind accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități., p. 6, disponibil [aici](#).

Principalele constatări privind barierele, provocările și cele mai bune practici

1. Deși necesarul mic de interviuri nu ne-a permis să stabilim un eșantion care să acopere întreaga țară, reprezentativitatea și diversitatea surselor constituie un indicator important al stării de fapt la nivel național. Concluziile cercetării relevă faptul că, în ciuda evoluțiilor pozitive din ultimul deceniu, în principal datorită alinierii parțiale la legislația europeană și internațională, România continuă să se confrunte cu probleme în ceea ce privește accesul efectiv la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Nu se colectează date despre câte persoane cu dizabilități se confruntă cu sistemul de justiție, date care ar putea evidenția barierele întâlnite și posibilele soluții pentru ca aceste persoane să aibă acces eficient la justiție.
2. Un obstacol foarte important în procesul de acces la justiție rămâne lipsa de formare a profesioniștilor din sistemul de justiție penală. Majoritatea profesioniștilor nu sunt suficient de familiarizați cu noțiunea de adaptare procedurală și se pot afla în situații în care să nu identifice anumite aspecte din timpul procedurilor judiciare care ar încălca dreptul de acces la justiție al persoanelor cu dizabilități.
3. Legislația din România prevede internarea medicală ca măsură de siguranță în cazul persoanelor care au săvârșit o faptă penală. Comitetul CDPD a recomandat eliminarea măsurii de siguranță a internării într-o instituție de psihiatrie sau a obligării la tratament medical în cazul persoanelor care au fost declarate lipsite de responsabilitate penală pe motiv de „alienație” sau incapacitate (Comitetul CDPD (2015a, alin. (20)).
4. Un caz de bună practică pe care l-au menționat unii dintre profesioniștii intervievați se referă la cursurile AdaptJust[2] organizate de CRJ, care urmăresc întărirea capacității specialiștilor în domeniile juridic și psihosocial (magistrați, avocați, psihologi, asistenți sociali și psihiatri) în vederea implementării hotărârilor CEDO[3] în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, precum și subiecte referitoare la adaptări procedurale, privare de libertate și viață independentă în comunitate, audierea persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, etc.

[2] Mai multe informații despre cursurile AdaptJust în secțiunea 03.03 Instruire și conștientizare pentru profesioniștii justiției penale.

[3] Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Principalele recomandări

1. Armonizarea legislației și practicilor naționale cu standardele europene privind crearea unui mediu în care persoanele cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale să beneficieze de condiții de egalitate cu toți cetățenii și să li se ofere posibilitatea de a înțelege și de a fi înțelese, astfel încât accesul la justiție să fie garantat tuturor. Sprijinul și adaptarea, mai degrabă decât evaluarea discriminatorie a capacității de a înțelege și a capacității de a fi judecat, sunt, de asemenea, esențiale. Legislația națională ar trebui să fie modificată cu reglementarea expresă a asistenței juridice în CPP pentru persoanele diagnosticate cu dizabilități intelectuale și psihosociale.
2. Îmbunătățirea colaborărilor inter-instituționale pentru asigurarea implementării CDPD, o implicare și colaborare mai bună cu organizațiile și cu persoanele cu dizabilități. Crearea unei platforme de comunicare între profesioniști, care să includă INML[4] și prezența unui specialist care să asigure o comunicare sigură între profesioniștii din sistemul judiciar și persoanele cu dizabilități. În cadrul penitenciarelor, ar fi necesară o persoană din exterior cu experiență și specializare în a lucra cu persoane cu dizabilități și care să fie disponibilă pentru colaborare.
3. Lipsa de cunoștințe (de la cele mai generale, la cele mai specifice) în rândul avocaților poate afecta substanțial soarta persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale. Avocatul trebuie să fie prima persoană care se asigură că drepturile și libertățile fundamentale ale clientului său sunt respectate. Cu o lipsă totală de pregătire în acest domeniu, devine imposibilă asigurarea unui acces efectiv și imparțial la justiție pentru persoanele cu dizabilități. Trebuie să existe o specializare obligatorie a avocaților pentru a lucra cu persoanele cu dizabilități. Astfel, prin intermediul instituțiilor responsabile, trebuie asigurată formarea continuă a magistraților și avocaților în domeniul accesului la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, precum și asigurarea unei finanțări suficiente pentru a crea un sistem de formare continuă pentru profesioniștii din sistemele judiciar, medical și social care interacționează cu persoanele cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale.
4. Adoptarea unor proceduri clare și eficiente care să fie urmate de profesioniști ori de câte ori o persoană cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale se confruntă cu sistemul de justiție penală. Profesioniștii din domeniul justiției penale au recomandat crearea unor ghiduri și manuale pentru a facilita abordarea profesioniștilor privind persoanele cu dizabilități. În practică, poliția îi informează pe suspecti cu privire la drepturile lor, dar practicile variază, de la informații scrise la informații verbale, inclusiv pliante neaccesibile, care pot fi dificil de înțeles. Aceștia trebuie să se asigure că inculpații își înțeleg pe deplin drepturile și să furnizeze informații scrise și verbale de îndată ce devin suspecti. Programele și procedurile ar trebui să fie astfel elaborate pentru a oferi informații clare persoanelor cu dizabilități și să fie adaptate în funcție de tipurile și gradele de dizabilitate.

SOCIETATEA ESTE
CEA CARE
"ÎMPIEDICĂ"
PERSOANELE CU
DIZABILITĂȚI SĂ ÎȘI
EXERCITE
DREPTURILE OMULUI
ÎN CALITATE DE
CETĂȚENI.

NAȚIUNILE UNITE, 2008

01

INTRODUCERE

INTRODUCERE

Accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități este recunoscut în Articolul 13 din Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CDPD), care stabilește că: „Statele părți vor asigura acces efectiv la actul de justiție pentru persoanele cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, inclusiv prin asigurarea de ajustări de ordin procedural și adecvate vârstei, pentru a le facilita un rol activ ca participanți direcți și indirecti, inclusiv ca martori, în toate procedurile legale, inclusiv etapele de investigație și alte etape preliminare”, și „pentru a sprijini accesul efectiv la actul de justiție al persoanelor cu dizabilități, statele părți vor promova formarea corespunzătoare a celor care lucrează în domeniul administrării justiției, inclusiv a personalului din poliție și penitenciare.”

Conform principiilor și orientărilor internaționale ale Națiunilor Unite privind accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități (2020), adaptările procedurale includ: „toate modificările și ajustările adecvate în contextul accesului la justiție, acolo unde este necesar după caz, pentru a asigura participarea persoanelor cu dizabilități în mod egal cu ceilalți. Spre deosebire de acomodările rezonabile[5], acomodările procedurale nu sunt limitate de conceptul de „sarcină disproporționată sau nejustificată”. (p. 9)

Implementarea practică a Articolului 13, și în special accesul la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale este o problemă care nu a fost suficient cercetată, cel puțin în unele țări europene. Proiectul își propune să umple această lacună prin analiza barierelor (și a celor mai bune practici) în participarea la procesul de justiție penală, concentrându-se în special pe persoanele cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale.

Potrivit CDPD, dizabilitatea este un concept în evoluție și „rezultă din interacțiunea dintre persoanele cu dizabilități și bariere de atitudine și de mediu care împiedică participarea lor deplină și efectivă în societate, în condiții de egalitate cu ceilalți”. Cu alte cuvinte, CDPD adoptă un model social și al drepturilor omului care propune o nouă conceptualizare a dizabilității: „societatea este cea care „împiedică” persoanele cu dizabilități de a-și exercita drepturile omului în calitate de cetățeni” (Națiunile Unite, 2008) dacă nu sunt prevăzute adaptări necesare la participările sociale ale acestor persoane.

Scopul general al acestei cercetări este de a prezenta rezultatele privind barierele cu care se confruntă suspectii și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale în sistemul de justiție penală în accesarea informațiilor, sprijinului și adaptărilor procedurale care le îngreunează participarea. Cercetarea va evalua, de asemenea, în ce măsură există legi, politici și/sau practici (inclusiv practici promițătoare) care permit suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale să depășească aceste bariere, în special prin furnizarea de acomodări procedurale.

[5] “Modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure ori să își exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului” (Articolul 2, Națiunile Unite, 2006).

INTRODUCERE

Liniile directoare ale cercetării se bazează pe cadrul normativ internațional, așa cum este stabilit în articolele relevante ale CDPD: **Articolul 12** (Recunoașterea egală în fața legii) și **Articolul 13** (Accesul la justiție); Principiile internaționale privind accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități (ONU, 2020): **Principiul 1** (Toate persoanele cu dizabilități au capacitate juridică și, prin urmare, nimănui nu i se va refuza accesul la justiție pe motiv de dizabilitate); **Principiul 3** (Persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii cu dizabilități, au dreptul la acomodări procedurale adecvate); **Principiul 4** (Persoanele cu dizabilități au dreptul de a accesa notificări și informații legale în timp util și accesibil, în condiții de egalitate cu ceilalți); **Principiul 5** (Persoanele cu dizabilități au dreptul la toate garanțiile de fond și procedurale recunoscute în dreptul internațional în condiții de egalitate cu ceilalți, iar statele trebuie să ofere acomodările necesare pentru a garanta un proces echitabil); **Principiul 6** (Persoanele cu dizabilități au dreptul la asistență juridică gratuită sau la un preț accesibil); **Principiul 10** (Toți cei care lucrează în sistemul de justiție trebuie să beneficieze de programe de conștientizare și formare care abordează drepturile persoanelor cu dizabilități, în special în contextul accesului la justiție); Convenția Europeană a Drepturilor Omului: Articolul 5 (Dreptul la libertate și la siguranță), 6 (Dreptul la un proces echitabil), 13 (Dreptul la un remediu efectiv) și 14 (Interzicerea discriminării); și acquis-ul UE privind drepturile procedurale: dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale[1]; dreptul la informare în cadrul procedurilor penale[2]; dreptul de acces la un avocat în cadrul procedurilor penale[3]; consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și ale dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale[4]; asistența juridică gratuită pentru persoanele suspectate și persoanele acuzate în cadrul procedurilor penale[5]; și garanții procedurale pentru persoanele vulnerabile suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale[6].

În cele ce urmează, prezentăm obiectivele și metodologia cercetării, apoi rezumăm principalele constatări ale muncii de teren – cercetare documentară și interviuri semi-structurate - și vom încheia cu principalele concluzii și recomandări privind accesul la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale în România.

[6] Directiva 2010/64/EU a Parlamentului European și a Consiliului – Articolele 1, 2, 4 și 5;

[7] Directiva 2012/13/EU a Parlamentului European și a Consiliului – privind dreptul la informare în cadrul procedurilor penale – Articolele 3, 4, 6 și 7;

[8] Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului – privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate – Articolele 3, 4, 11 și 13;

[9] Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale – Articol 6 – 8 și Considerentul 42;

[10] Directiva (UE) 2016/1919 a Parlamentului European și a Consiliului din 26 octombrie 2016 privind asistența juridică gratuită pentru persoanele suspectate și persoanele acuzate în cadrul procedurilor penale și pentru persoanele căutate în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare – Articolele 4 și 9;

[11] Recomandarea Comisiei din 27 noiembrie 2013 privind garanțiile procedurale pentru persoanele vulnerabile suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale – Secțiunile 2 și 3.

PROBLEMA ESTE CĂ
AVEM TENDINȚA SĂ
CREDEM CĂ
EGALITATEA
ÎNSEAMNĂ SĂ
TRATĂM PE TOATĂ
LUMEA LA FEL, CÂND
NU ESTE AȘA.
ESTE VORBA DESPRE
CORECTITUDINE,
DESPRE ECHITATE
ÎN CEEA CE
PRIVEȘTE ACCESUL.

02

OBIECTIVE
ȘI METODOLOGIE

OBIECTIVE ȘI METODOLOGIE

Îmbunătățirea cunoștințelor despre experiențele și barierele de participare cu care se confruntă suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale în sistemul de justiție penală (faza preliminară și proces, respectiv, de la anchetă/arestare până la sentință). Obiectivele specifice ale acestei faze de proiect au fost:

Obiective specifice:

Cadrul legal și politic național

(legi, politici, strategii, orientări sau altele) privind accesul la justiție al inculpaților cu dizabilități, concentrat în principal pe furnizarea de adaptări rezonabile și procedurale.

Examinarea experienței diferitelor părți interesate – suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, profesioniști din domeniul justiției penale, profesioniști în servicii de asistență, organizații neguvernamentale și instituții pentru drepturile omului - cu privire la accesul la justiție al suspecților și inculpaților cu dizabilități, **identificarea barierelor, provocărilor și domeniile de îmbunătățire** pe care aceștia le au în vedere.

Colectarea recomandărilor - de la diferitele părți interesate - cu privire la modul de promovare al incluziunii și accesului la justiție pentru suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, identificând în mod specific principalele mijloace de susținere și adaptări procedurale necesare.

OBIECTIVE ȘI METODOLOGIE

Pentru a atinge aceste obiective, abordarea metodologică a combinat cercetarea documentară și munca de teren (interviuri). Cercetarea documentară a implicat identificarea și analiza documentației relevante (de exemplu, legislația națională, politici, strategii, rapoarte, statistici) privind furnizarea de adaptări rezonabile și procedurale în sistemul de justiție pentru persoanele cu dizabilități.

În plus, pentru munca de teren, au fost realizate interviuri semi-structurate (N=16) cu părțile-cheie interesate: suspecti și inculpați cu dizabilități intelectuale și psihosociale (N=4); profesioniști în domeniul justiției penale (N=7); profesioniști în servicii de asistență (N=2); organizații neguvernamentale (N=2) și instituții pentru drepturile omului (N=1). Interviurile s-au desfășurat în perioada februarie-mai 2023. Au fost interviuate cu prioritate persoanele care au avut experiență/contact cu sistemul de justiție penală în ultimii trei ani. Pentru identificarea și recrutarea participanților la acest proiect a fost utilizată o tehnică de eșantionare completă non-probabilă. Identificarea persoanelor interviuate a fost posibilă cu ajutorul partenerilor naționali ai proiectului. Datele au fost analizate folosind analiza de conținut. În secțiunea următoare vom rezuma principalele constatări cheie ale cercetării documentare și ale interviurilor.

03

ACCESUL LA JUSTIȚIE
AL SUSPECTILOR ȘI
INCULPAȚILOR CŪ
DIZABILITĂȚI

ACCESUL LA JUSTIȚIE
AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU
DIZABILITĂȚI

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

- 01** Transpunerea cadrului juridic internațional
- 02** Prezentare generală a cadrului juridic național privind accesul la justiție
- 03** Formarea și conștientizarea profesioniștilor din domeniul justiției penale
- 04** Statistici și date privind accesul la justiție
- 05** Principalele constatări

ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

“

SISTEMELE DE JUSTIȚIE
REFLECTĂ VALORILE
SOCIETĂȚILOR ÎN
CARE SUNT
INTEGRATE.

ACCESUL LA JUSTIȚIE

Scopul principal al cercetării documentare a fost să ofere informații despre cadrul legal și politic privind accesul la justiție al inculpaților cu dizabilități.

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Rezultatele acestei analize sunt prezentate în patru subsecțiuni:

- a) identificarea principalelor politici și orientări juridice internaționale privind accesul la justiție adoptate în România;
- b) o scurtă prezentare a celor mai relevante legi, politici sau strategii interne care reglementează accesul la justiție al persoanelor cu dizabilități;
- c) modul în care se promovează formarea și conștientizarea în rândul celor care profesează în sistemul de justiție penală și, în final,
- d) vom prezenta datele oficiale disponibile referitoare la accesul la justiție al persoanelor cu dizabilități.

01 Transpunerea cadrului legislativ internațional

România a ratificat Convenția Națiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități prin Legea nr. 221 din 11 noiembrie 2010, fără rezerve. Referitor la Articolul 12 și Articolul 13 din CDPD, observațiile finale ale Comitetului ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități în ceea ce privește România nu sunt încă disponibile. România avea obligația să depună cel puțin 3 rapoarte într-un interval de aproape 11 ani[12]. Rapoartele ar fi evidențiat factorii și dificultățile care afectează gradul de îndeplinire a obligațiilor în condițiile Convenției ONU, însă România nu a trimis către ONU nici raportul inițial în anul 2013, nici primul raport periodic în 2017. România a depus raportul inițial, după 11 ani de la ratificarea Convenției, la 3 martie 2022[13].

[12] Pentru a îndeplini obligația prevăzută la articolul 35

[13] Raport inițial depus de România, disponibil, în limba engleză, [aici](#).

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

01 Transpunerea cadrului juridic internațional

Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT)

Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante a fost ratificată de România prin Legea nr. 19 din 9 octombrie 1990.

În 2018, delegația CPT[14] a vizitat 5 penitenciare și 10 centre de detenție ale poliției pentru a examina tratamentul deținuților, inclusiv al celor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale[15]. CPT a recomandat autorităților române să acționeze pentru a se asigura că inspectorii criminaliști își îndeplinesc atribuțiile în conformitate cu prevederile relevante ale articolului 106[16] din Codul de Procedură Penală (denumit în continuare CPP). În acest scop, CPT a subliniat că ar trebui să fie asigurată formarea profesională a acestor funcționari în mod regulat; ar trebui să acopere tehnicile profesionale și non-coercitive de interogare și de investigare, precum și prevenirea relelor tratamente. În cadrul vizitei din anul 2021[17], delegația CPT a examinat tratamentul deținuților în închisori și unități de poliție. De asemenea, CPT a recomandat ca toți ofițerii unităților de detenție să beneficieze de formare, ca parte a educației lor profesionale de bază, în privința interacțiunii cu deținuții cu dizabilități, și în privința sprijinului pe care să-l ofere acestora.

[14] Înființată prin Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante, disponibilă [aici](#).

[15] Vizită periodică, anunțată.

[16] Art. 106 Reguli speciale privind ascultarea: (1) Dacă, în timpul audierii unei persoane, aceasta prezintă semne vizibile de oboseală excesivă sau simptomele unei boli care îi afectează capacitatea fizică ori psihică de a participa la ascultare, organul judiciar dispune întreruperea ascultării și, dacă este cazul, ia măsuri pentru ca persoana să fie consultată de un medic. (2) Persoana aflată în detenție poate fi audiată la locul de deținere prin videoconferință, în cazuri excepționale și dacă organul judiciar apreciază că aceasta nu aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților. (3) În cazul prevăzut la alin. (2), dacă persoana audiată se află în vreuna dintre situațiile prevăzute la art. 90, ascultarea nu poate avea loc decât în prezența avocatului la locul de deținere.

[17] Raport către Guvernul României cu privire la vizita ad-hoc în România efectuată de Comitetul European pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante (CPT) în perioada 10-21 mai 2021, disponibil [aici](#).

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

01 Transpunerea cadrului juridic internațional

În ceea ce privește Directivele UE privind drepturile suspectilor/inculpaților și articolele enumerate în Introducere, situația transpunerii acestora în legislația națională este în felul următor:

- **Dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale** (Directiva 2010/64/UE) a fost încorporat în Codul de Procedură Penală (CPP) începând cu anul 2014. Proiectul CPP a fost modificat prin Legea nr. 255/2013 în mod explicit pentru transpunerea acestei directive. Partea finală a Legii nr. 255/2013 menționează transpunerea Art. 1, Art. 2.1-5, Art. 3.1, 3-2, 3.5, 3.7 și 3.9 și Art. 4 din Directivă, care prevăd: asigurarea unui interpret pentru persoanele care nu vorbesc sau nu înțeleg limba în care se desfășoară procedura penală, precum și asistență adecvată pentru persoanele cu deficiențe de auz sau de vorbire; dreptul la traducere a documentelor esențiale; interpretarea și traducerea, de o suficientă calitate încât să garanteze caracterul echitabil al procedurii.
- **Dreptul la informare în cadrul procedurilor penale** (Directiva 2012/13/UE) a fost transpus în CPP din anul 2014. În conformitate cu partea finală a Legii nr. 255/2013, sunt transpuse Articolele 3, 4, 6, 7 și Articolul 8 alin. (2) din Directivă, care prevăd: dreptul la informare cu privire la drepturi; nota scrisă privind drepturile cu privire la arestare; dreptul la informare cu privire la acuzare; dreptul de acces la materialele cauzei și dreptul de a contesta eventuala nerespectare sau refuzul autorităților competente de a furniza informații. În plus, partea finală a Ordonanței de Urgență nr. 18/2016 menționează în mod specific transpunerea Articolului 4.4 și a Articolului 5.2 din Directivă, care prevede că declarația privind drepturile trebuie redactată într-un limbaj simplu și accesibil.
- **Dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale** (Directiva 2013/48/UE) a fost transpusă în legislația internă prin Legea nr. 236/2017 pentru modificarea Legii nr. 302/2004 privind cooperarea judiciară internațională în materie penală (a transpus în mod explicit Art. 10.4, 10.5 și 10.6 din Directivă, care prevede dreptul de acces la un avocat în cadrul procedurilor privind mandatul european de arestare). Procesul de transpunere integrală a directivei, la data de 9 martie 2023 (ultima actualizare), a fost anunțat ca fiind „în desfășurare”[18].
- **Asistență juridică gratuită pentru persoanele suspectate și persoanele acuzate în cadrul procedurilor penale** (Directiva 2016/1919). În martie 2021, Legea nr. 51/2021 a modificat Legea nr. 302/2004 și a transpus în mod explicit Articolul 5 din Directivă care permite acordarea de asistență juridică în cadrul procedurilor privind mandatul European de arestare.
- **Consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și ale dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale** (Directiva (UE) 2016/343). Articolul 8.4 din Directivă a fost transpus în legislația națională prin Legea nr. 228/2020, care permite posibilitatea desfășurării proceselor în lipsa persoanelor suspectate sau acuzate, din cauză că suspectul sau inculpatul nu poate fi localizat, în pofida eforturilor rezonabile depuse în acest scop.

[18] Pentru detalii a se vedea Stadiul implementării Directivei 2013/48 disponibil [aici](#).

02 Privire de ansamblu asupra cadrului juridic național privind accesul la justiție

Legislația generală privind dizabilitatea și sănătatea mintală

Dreptul de participare / Recunoașterea capacității juridice

Legislația din România prevede internarea medicală ca măsură de siguranță în cazul persoanelor care au săvârșit o faptă penală. Comitetul CDPD a recomandat eliminarea măsurii de siguranță a internării într-o instituție de psihiatrie sau a obligării la tratament medical în cazul persoanelor care au fost declarate lipsite de responsabilitate penală pe motiv de „alienație” sau incapacitate (Comitetul CDPD (2015a, alin. (20)).

“

TOATĂ LUMEA ESTE
EGALĂ ÎN FAȚA LEGII.

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Apărare pe bază de dizabilitate / Incapacitatea de a fi judecat (o excludere completă din cadrul procedurilor penale)

În cazul în care, pe baza unui raport de expertiză medico-legală, se constată că suspectul sau inculpatul suferă de o boală gravă care îl împiedică să participe la procesul penal, CPP prevede la art. 312[19], temei de suspendare a urmăririi penale și la art. 367[20], temei de suspendare a judecății. În primul caz, organul de cercetare penală este obligat să verifice periodic, dar nu mai târziu de 3 luni de la data dispunerii suspendării, dacă mai subzistă cauza care a determinat suspendarea urmăririi penale[21], iar dacă aceasta nu subzistă, se reia urmărirea penale. În cel de-al doilea caz, judecata se reia din oficiu, de îndată ce inculpatul poate participa la judecată[22].

Tratament obligatoriu, instituționalizare, alternative de privare de libertate

Legislația care guvernează tratamentul obligatoriu, instituționalizarea, alternativele de privare de libertate, constă în: Legea nr. 487/2002 a sănătății mintale și a protecției persoanelor cu tulburări psihice, republicată; Ordinul nr. 488/2016 pentru aprobarea Normelor de aplicare a Legii sănătății mintale și a protecției persoanelor cu tulburări psihice nr. 487/2002; Codul penal (art. 110 Internarea medicală), Codul de procedură penală (art. 247 Internarea medicală provizorie).

[19] Art. 312 alin. (1) În cazul când se constată printr-o expertiză medico-legală că suspectul sau inculpatul suferă de o boală gravă, care îl împiedică să ia parte la procesul penal, organul de cercetare penală înaintează procurorului propunerile sale împreună cu dosarul, pentru a dispune suspendarea urmăririi penale.

[20] Art 367 alin. (1) Când se constată pe baza unei expertize medico-legale că inculpatul suferă de o boală gravă, care îl împiedică să participe la judecată, instanța dispune, prin încheiere, suspendarea judecății până când starea sănătății inculpatului va permite participarea acestuia la judecată.

[21] Art. 313 para. (4) CPP

[22] Art. 367 para. (6) CPP

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Codul penal prevede două măsuri de siguranță în cazurile persoanelor cu dizabilități[23] care „prezintă un pericol pentru societate” și al căror scop este „obținerea unei ameliorări care să înlăture starea de pericol”, anume obligarea la tratament medical[24] sau internarea medicală.

Internarea medicală ca măsură de siguranță poate fi dispusă indiferent dacă făptuitorul va fi tras la răspundere penală sau nu. Condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca această măsură să fie impusă sunt:

- săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală;
- făptuitorul să fie persoană fizică;
- existența unei stări de pericol (fie pentru societate, fie pentru făptuitor);
- aprecierea judecătorului ori a instanței de judecată că starea de pericol va fi înlăturată (însănătoșire) sau ameliorată.

Prin expertizele medico-legale se menține, înlocuiește sau încetează măsura obligării la tratament medical ori a internării medicale. Internarea medicală se dispune exclusiv când încetează procesul penal și durează până la însănătoșire sau până la obținerea unei ameliorări care să înlăture starea de pericol. Internarea medicală se dispune în cazul în care procurorii prezintă judecătorului o cerere motivată de internare provizorie a suspectului sau a inculpatului. Dacă după dispunerea măsurii s-a produs însănătoșirea suspectului sau inculpatului ori a intervenit o ameliorare a stării sale de sănătate care înlătură starea de pericol, judecătorul de drepturi și libertăți sau judecătorul de cameră preliminară care a luat măsura dispune, prin încheiere, la sesizarea procurorului ori a medicului curant sau la cererea suspectului ori inculpatului sau a unui membru de familie al acestuia, efectuarea unei expertize medico-legale psihiatrice în vederea ridicării măsurii aplicate[25].

[23] Art. 110 – Internarea în spital, CPP folosește termenul „bolnav psihic”: Când făptuitorul este bolnav psihic, consumator cronic de substanțe psihoactive sau suferă de o boală infectocontagioasă și prezintă pericol pentru societate, se poate lua măsura internării într-o unitate sanitară de specialitate, până la însănătoșire sau până la obținerea unei ameliorări care să înlăture starea de pericol.

[24] Art. 109 - Obligarea la tratament medical: (1) Dacă făptuitorul, din cauza unei boli, inclusiv cea provocată de consumul cronic de alcool sau de alte substanțe psihoactive, prezintă pericol pentru societate, poate fi obligat să urmeze un tratament medical până la însănătoșire sau până la obținerea unei ameliorări care să înlăture starea de pericol. (2) Când persoana față de care s-a luat această măsură nu urmează tratamentul, se poate dispune internarea medicală. (3) Dacă persoana obligată la tratament este condamnată la o pedeapsă privativă de libertate, tratamentul se efectuează și în timpul executării pedepsei.

[25] Art. 248 alineatul (11) CPP - Procedura de aplicare și de ridicare a măsurii.

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Internarea și tratamentul involuntar în faza de preliminară și pe timpul procesului

Este important de făcut o distincție între internarea medicală din cursul procesului penal, care este necesară în vederea efectuării unei expertize medico-legale (și se dispune provizoriu pe durata unui proces penal – de unde și denumirea de internare medicală provizorie), și internarea medicală ca măsură de siguranță, care se dispune la încetarea, în una din formele prevăzute de lege, a procesului penal.

Potrivit Art. 184 CPP privind expertiza medico-legală psihiatrică, internarea este dispusă pentru o examinare complexă când persoana, suspect sau inculpat, refuză internarea, într-o instituție sanitară de specialitate. Această măsură este dispusă de către instanță pentru o perioadă de maximum 30 zile, cu posibilitatea prelungirii pentru încă 30 de zile. Dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute la Art. 247 CPP[26], comisia de expertiză medico-legală psihiatrică sesizează organele judiciare în vederea luării măsurii de siguranță a internării medicale provizorii[27].

Internarea medicală provizorie se dispune în cursul procesului penal de către instanță, în prezența avocatului, a procurorului, și în baza unor documente (expertize medico-legale, documente ale medicului curant) și se realizează într-o unitate specializată. Durează până la rămânerea definitivă a hotărârii sau până la ridicarea măsurii, datorită însănătoșirii sau ameliorării stării de sănătate (se va face o verificare periodică la 12 luni). La încetarea procesului se poate înlocui cu tratamentul medical sau cu un alt tip de internare medicală.

În ceea ce privește drepturile persoanelor suspecte sau inculpate, la fel ca în cazul persoanelor vătămate, dacă acestea sunt persoane cu dizabilități, asistența juridică poate fi sau nu obligatorie.

Astfel, în faza de urmărire penală, cu privire la asistența juridică a suspectului sau inculpatului, CPP prevede că aceasta este obligatorie atunci când față de suspect sau inculpat s-a dispus măsura de siguranță a internării medicale, în cazul în care organul judiciar apreciază că suspectul ori inculpatul nu și-ar putea face singur apărarea sau în cauzele în care legea prevede pentru infracțiunea săvârșită pedeapsa detențiunii pe viață sau pedeapsa închisorii mai mare de 5 ani[28].

[26] Judecătorul de drepturi și libertăți, în cursul urmăririi penale, judecătorul de cameră preliminară, pe durata procedurii de cameră preliminară, sau instanța, în cursul judecății, poate dispune internarea medicală provizorie a suspectului sau inculpatului care este bolnav mintal ori consumator cronic de substanțe psihoactive, dacă luarea măsurii este necesară pentru înlăturarea unui pericol concret și actual pentru siguranța publică.

[27] Art. 184 para. (27) CPP

[28] Art. 90 alin. (1) - Asistența juridică obligatorie acordată unui suspect sau inculpat, CPP

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Strategia Națională pentru persoanele cu dizabilități

Strategia Națională pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități „O Românie echitabilă”[29], 2022-2027, include un obiectiv de interes pentru prezenta cercetare, și anume:

Îmbunătățirea accesului în toate etapele procesuale ale sistemului de justiție

- Accesibilitatea infrastructurii și serviciilor specifice sistemului de justiție.
- Adaptări ale procedurilor specifice administrării justiției, esențiale pentru asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la justiție. Cadrul legislativ și instituțional trebuie completat cu prevederi pentru asigurarea adecvată a tuturor adaptărilor procedurale.
- Acces la asistență și reprezentare juridică gratuită sau la prețuri accesibile pentru persoanele cu dizabilități.
- Formarea personalului care lucrează în sistemul de justiție.
- Colectarea de date statistice relevante în toate etapele sistemului de justiție, un pas esențial în demersul de evaluare a nivelului de acces la justiție al persoanelor cu dizabilități.

Unul dintre obiectivele stabilite de Strategia națională pentru 2027 sau în cel mai recent an al campaniei de inspecție anterior anului 2027, este ca cel puțin 4 din fiecare 10 curți de apel, tribunale și judecătoria inspectate de ANPIS[30] să fie accesibilizate fizic, comunicațional și informațional (Valoare de referință: 0 din 10 în 2020).

[29] Strategia Națională pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități „O Românie echitabilă”, 2022-2027, disponibilă [aici](#).

[30] Agenția Națională pentru Plăți și Inspecție Socială

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Acomodări procedurale

Principiul 3 din Principiile Internaționale privind Accesul la Justiție pentru Persoanele cu Dizabilități stabilește că persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii cu dizabilități, au dreptul la acomodări procedurale adecvate, care ar trebui să:

- a) să faciliteze comunicarea eficientă pentru a asigura înțelegerea drepturilor lor, a materialelor de caz și a participării la proceduri (de exemplu, garantarea interpretării în limbajul mimico-gestual, utilizarea modurilor de comunicare alternative, transport, utilizarea intermediarilor);
- b) să ofere acces deplin la mediul fizic (inclusiv acces la clădirea instanței, ajustări ale amenajării fizice a încăperii);
- c) adaptarea normelor procedurale (de exemplu, poate include utilizarea înregistrărilor audio-video, link-uri video, ajustări la întrebări);
- d) luând în calcul genul persoanei și dacă persoana este privată de libertate. După cum s-a menționat deja, acestea sunt modificări necesare în contextul accesului la justiție pentru a asigura participarea persoanelor cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți.

În continuare, vom descrie pe scurt situația privind furnizarea de acomodări procedurale în România:

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Adaptări procedurale

Dreptul la informare

Conform art. 108 alin. (1) CPP, organul judiciar comunică suspectului sau inculpatului calitatea în care este audiat, fapta prevăzută de legea penală pentru săvârșirea căreia este suspectat sau pentru care a fost pusă în mișcare acțiunea penală și încadrarea juridică a acesteia.

CPP nu face referire explicită la obligația autorităților de a adapta limbajul și informațiile transmise la capacitatea de înțelegere a suspectului. Acest fapt este dublat de lipsa reglementărilor și procedurilor interne pentru a se asigura că suspectii și inculpații înțeleg pe deplin informațiile primite.

Art. 108 alin. (3) CPP prevede faptul că, în cursul urmăririi penale, înainte de prima audiere a suspectului sau inculpatului, i se aduc la cunoștință drepturile și obligațiile prevăzute la alin. (2) și i se comunică și în scris, sub semnătură, un proces-verbal care cuprinde aceste drepturi (art. 83 CPP), iar în cazul în care nu poate ori refuză să semneze, se încheie un proces-verbal. Textul cuprins în procesul-verbal este identic cu cel regăsit în CPP, limbajul nefiind adaptat în funcție de dizabilitate.

În practică, poliția informează inculpații cu privire la drepturile lor, dar practicile variază, de la informații scrise la informații verbale, inclusiv pliante neaccesibile, care pot fi greu de înțeles. Aceștia trebuie să se asigure că inculpații își înțeleg corect drepturile și oferă informații scrise și verbale de îndată ce devin suspecti.

Intermediari și/sau facilitatori independenți (Dreptul la participare)

Instituția facilitatorului sau a intermediarului nu este reglementată în România, totuși profesioniștii din domeniul justiției penale au menționat în cadrul interviurilor că, uneori, apelează la ajutorul unui intermediar atunci când consideră necesar.

Există situații în care instanța poate dispune ca în timpul audierii să fie prezent un psiholog (în cazurile cu victime, și un specialist în consilierea victimelor), dar această posibilitate este menționată în mod special atunci când are de a face cu victima unei infracțiuni[31] sau cu un minor[32] indiferent dacă este victima unei infracțiuni sau martor[33].

[31] Art. 111 (6) (b) CPP- În cazul persoanelor vătămate pentru care a fost stabilită în condițiile legii existența unor nevoi specifice de protecție, organul judiciar poate dispune una sau mai multe dintre următoarele măsuri, atunci când este posibil și când acesta apreciază că nu se aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților: b) audierea acestora prin intermediul sau în prezența unui psiholog sau a altui specialist în consilierea victimelor;

[32] Art. 111 (81) CPP - Audierea persoanei vătămate în vârstă de până la 14 ani are loc în prezența unuia dintre părinți, a tutorelui sau a persoanei ori a reprezentantului instituției căreia îi este încredințat minorul spre creștere și educare, precum și în prezența unui psiholog, stabilit de organul judiciar. Psihologul va oferi consiliere de specialitate minorului pe toată durata procedurilor judiciare.

[33] Art. 124 (1) CPP - Cazuri speciale de audiere a martorului - (1) Audierea martorului minor în vârstă de până la 14 ani are loc în prezența unuia dintre părinți, a tutorelui sau a persoanei ori a reprezentantului instituției căreia îi este încredințat minorul spre creștere și educare, precum și în prezența unui psiholog, stabilit de organul judiciar. Psihologul va oferi consiliere de specialitate minorului pe toată durata procedurilor judiciare.

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Adaptări procedurale

Permiterea persoanelor cu dizabilități să fie însoțite de familie, prieteni sau alte persoane pentru a oferi sprijin emoțional și moral

CPP nu face referire explicită la obligația sau chiar posibilitatea autorităților de a permite persoanelor cu dizabilități să fieacompaniate de familie, prieteni sau alte persoane care le pot oferi sprijin emoțional și moral în orice moment al procesului, fără a înlocui rolul intermediarului sau facilitatorului.

Solicitări și acordări de adaptări procedurale

Nu există reglementări privind solicitarea sau acordarea de adaptări în legislația națională pentru inculpați[34], dar datele din interviurile cu profesioniștii din domeniul justiției penale indică faptul că nu există prevederi care să îi restricționeze în adoptarea de acomodări procedurale dacă consideră că este necesar. Deoarece nu există obligații de a asigura acomodări procedurale și/sau exemple de astfel de acomodări, profesioniștii din sistemul de justiție penală acționează instinctiv sau deloc, în funcție de aspecte subiective.

Dreptul la interpretare și suport în comunicare

Există o lipsă de accesibilitate informațională și de comunicare. Este specificat în Strategia Națională pentru Dizabilități, ca unul dintre țintele stabilite pentru 2027 este: „ cel puțin 4 din fiecare 10 curți de apel, tribunale și judecătoria inspectate de ANPIS[35] sunt accesibilizate fizic, comunicațional și informațional”.

În CPP există dispoziții care privesc anumite adaptări procedurale pentru unele categorii de persoane în care pot fi încadrate și persoanele cu dizabilități, chiar dacă nu sunt menționate expres. Spre exemplu, Art. 105 CPP privind audierea prin interpret, care este destinat persoanelor care nu vorbesc și nu se exprimă bine în limba română, precum și persoanelor cu deficiențe de auz sau vorbire pentru care este necesar un interpret în limbajul mimico-gestual, precum și art. art. 83 litera (f) CPP, care prevede același drept în cursul procesului penal[36]. Această prevedere poate fi aplicată in extenso și persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale pentru facilitarea comunicării.

[34] Există prevederi de adaptare procedurală atunci când avem de-a face cu victimele infracțiunii, martori sau minori.

[35] Agenția Națională pentru Plăți și Inspecție Socială

[36] Art. 83 (f) CPCP - În cursul procesului penal, inculpatul are următoarele drepturi: (f) dreptul de a beneficia în mod gratuit de un interpret atunci când nu înțelege, nu se exprimă bine sau nu poate comunica în limba română.

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Adaptări procedurale

Adoptarea procedurilor pentru audieri

Art. 106 alin. 1 din CPP prevede reguli speciale privind audierea persoanei, anume dacă în timpul audierii unei persoane, aceasta prezintă semne vizibile de oboseală excesivă sau simptomele unei boli care îi afectează capacitatea fizică ori psihică de a participa la ascultare, organul judiciar dispune întreruperea ascultării și, dacă este cazul, ia măsuri pentru ca persoana să fie consultată de un medic. Deoarece nu dispunem de date privind eficacitatea acestor prevederi în realitate, nu putem concluziona în mod decisiv dacă sistemul de justiție este sau nu adaptat pentru asigurarea modalităților flexibile de audiere (de exemplu, întreruperea sau prelungirea timpului alocat răspunsurilor și formulării întrebărilor) sau posibilitatea intervenției unui medic pentru consultație.

În materie civilă, sunt prevăzute anumite adaptări, dar în materie penală, aceste lucruri sunt prevăzute în mod expres pentru victime (audierea unei persoane de același sex[37], audierea de îndată tocmai pentru a evita victimizarea secundară[38], reaudierea doar dacă este strict necesar pentru procedura penală[39]).

Dreptul de a fi prezent la proces

În cazul în care inculpatul se află în stare de deținere, prezența lui la judecată este obligatorie. Judecata poate avea loc în lipsa inculpatului dacă acesta este dispărut, se sustrage de la judecată ori și-a schimbat adresa fără a o aduce la cunoștința organelor judiciare și, în urma verificărilor efectuate, nu i se cunoaște noua adresă. De asemenea, judecata poate avea loc în lipsa inculpatului dacă, deși legal citat, acesta lipsește în mod nejustificat de la judecarea cauzei. Pe tot parcursul judecării, inculpatul, inclusiv în cazul în care este privat de libertate, poate cere, în scris, să fie judecat în lipsă, fiind reprezentat de avocatul său ales sau din oficiu. În cazul în care inculpatul aflat în stare de deținere a solicitat să fie judecat în lipsă, instanța poate dispune, la cerere sau din oficiu, ca acesta să poată pună concluzii în cadrul dezbaterilor și să i se dea cuvântul prin intermediul videoconferinței, în prezența apărătorului ales sau din oficiu. Dacă apreciază necesară prezența inculpatului, instanța poate dispune aducerea acestuia cu mandat de aducere. [40] Aceste dispoziții legale prevăd participarea generală a inculpaților la procedurile penale și se aplică, de asemenea, persoanelor cu dizabilități.

Audieri la distanță

Decretul nr. 195/2020 a stabilit că instanțele judecătorești dispun măsurile necesare pentru desfășurarea ședinței de judecată prin videoconferință și procedează la comunicarea actelor de procedură prin telefax, poștă electronică sau prin alte mijloace ce asigură transmiterea textului actului și confirmarea primirii acestuia.

[37] Art. 111 para. (7)

[38] Art. 111 para. (9)

[39] Art. 113 para. (4)

[40] Art. 364 CPP

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Monitorizarea drepturilor

Mecanisme independente

- **Mecanismul Național pentru Prevenirea Torturii în Locurile de Detenție (MNP) - Instituția Avocatului Poporului**

România și-a asumat obligația de a înființa Mecanismul Național de Prevenire a Torturii în Locurile de Detenție (MNP)[41]. MNP[42] exercită, în primul rând, un mandat preventiv, monitorizând regulat tratamentul persoanelor în locurile de detenție[43].

Subcomitetul ONU pentru Prevenirea Torturii (SPT - OPCAT) a recomandat ca MNP să se concentreze, nu numai pe vizitele în locurile privative de libertate, ci și pe activități preventive, cum ar fi elaborarea unui plan anual de lucru care să acopere toate activitățile preventive, inclusiv comentarii asupra proiectelor legislative, activități de conștientizare și formare[44].

Mecanismele independente iau parte în mică măsură la observarea și verificarea modului în care Convenția este aplicată în România, iar foarte puține persoane cu dizabilități sau organizații ale acestora iau parte la monitorizarea procesului implementării CDPD.

- **Autoritatea pentru Egalitate**

Autoritatea pentru Egalitate din România este Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării[45], iar pe pagina sa de internet este disponibilă o secțiune în care pot fi consultate hotărârile adoptate de Consiliul director al CNCD în perioada 2008 – prezent[46]. Nu a fost identificată nicio hotărâre privind adaptarea procedurală și nicio informare publică cu privire la cursurile de formare pentru personalul CNCD. Cu toate acestea, între INM[47] și CNCD, s-a încheiat un protocol de cooperare din 2016, în cadrul căruia au fost organizate anual, în parteneriat, numeroase activități de formare în domeniul nediscriminării.

[41] Înființată prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 48/2014.

[42] Pagina web de prezentare generală a Domeniului privind prevenirea torturii și a altor pedepse ori tratamente crude, inumane sau degradante în locurile de detenție – MNP, disponibilă [aici](#).

[43] Raport anual pe anul 2022 – NPM, disponibil, numai în limba română, [aici](#).

[44] SPT a vizitat România în perioada 3-12 mai 2016.

[45] Mai multe despre CNCD [aici](#).

[46] Hotărârile adoptate de CNCD, disponibile [aici](#).

[47] Institutul Național al Magistraturii

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

03 Instruire și conștientizare pentru profesioniștii justiției penale

În prezent, în România nu există cursuri universitare, nici postuniversitare sau module de formare acreditate în domeniul accesului la justiție și a recunoașterii egale în fața legii a persoanelor cu dizabilități.

La solicitarea de informații publice CRJ despre planul de introducere a unor cursuri în domeniul dizabilități în programa de formare continuă, INM[47] și-a concentrat răspunsul[48] pe dezvoltarea formării (începând cu 2023) în domeniul procedurilor penale (cum ar fi tehnici de audiere în procedurile penale care implică persoane vulnerabile sau efectuarea expertizei medico-legale în cazurile care implică grupuri vulnerabile).

Uniunea Națională a Barourilor din România nu oferă avocaților nicio activitate de formare profesională în legătură cu modalități de lucru cu persoane cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale.

Administrația Națională a Penitenciarelor a utilizat materiale video/materiale pentru prezentarea situațiilor particulare în care se găsesc persoanele cu dizabilități, acestea urmând a fi diseminate întregului personal din sistemul penitenciar. Scopul este de a-i face pe ofițerii de penitenciare conștienți de problemele cu care se confruntă persoanele cu dizabilități și, cu o mai bună înțelegere a situației, să poată oferi asistența de care aceștia au nevoie[49].

CRJ, în parteneriat cu Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție și cu sprijinul Ministerului Justiției, organizează în țară 20 de cursuri de formare ce urmăresc întărirea capacității specialiștilor în domeniile juridic și psihosocial (magistrați, avocați, psihologi, asistenți sociali și medici psihiatri) în vederea implementării hotărârilor CEDO[50] în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale. Cursul abordează într-o manieră teoretică și aplicată teme precum executarea hotărârilor CtEDO, adaptări procedurale, forme privative de libertate și viața independentă în comunitate, audierea persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale, etc. Necesitatea și disponibilitatea de a participa la cursuri de formare specializate se reflectă în numărul mare de înscrieri la cursurile AdaptJust din toate profesiile care lucrează cu și pentru persoanele cu dizabilități, cu excepția judecătorilor. Remarcăm faptul că din 15 cursuri de formare care s-au desfășurat până în luna martie 2023, la care au fost invitați magistrați de la 30 de instanțe din 30 de județe, au participat un număr extrem de mic de judecători, și anume 24. Principalele preocupări ale avocaților care au participat la cursurile noastre sunt inexistența unor instrumente precum ghiduri sau manuale care să îi ajute să își dezvolte abilitățile de comunicare cu persoanele cu dizabilități, astfel încât să se asigure că înțeleg nevoile acestor persoane și să le ofere reprezentarea juridică necesară. Cu toate acestea, societatea civilă nu poate și nu ar trebui să înlocuiască eforturile și responsabilitatea statului în ceea ce privește formarea profesioniștilor.

[48] Institutul Național al Magistraturii

[49] Răspunsul INM nr. 882/27.02.2023 la solicitarea de informații publice a CLR nr. 60/15.02.2023.

[50] Răspunsul Guvernului României la raportul Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT) cu privire la vizita sa ad-hoc [aici](#).

[51] Curtea Europeană a Drepturilor Omului

04 Statistici și date privind accesul la justiție

Situația datelor statistice[52] despre accesul la justiție al persoanelor cu dizabilități raportat la anul 2021 este:

1. **Ministerul Justiției** nu deține un sistem de colectare de date de la instanțe despre: (i) acțiunile în instanță în care sunt parte persoane cu dizabilități; (ii) obiectul cauzelor; (iii) tipul adaptărilor procedurale asigurate persoanelor cu dizabilități; (iv) calitatea persoanelor cu dizabilități implicate în proces; (v) forma asistenței judiciare de care au beneficiat;
2. **Ministerul Afacerilor Interne** nu colectează de la secțiile de poliție date referitoare la: (i) petiționarii cu dizabilități și rolul acestora în caz (de exemplu, persoană vătămată, suspect sau inculpat); (ii) tipul dizabilității (fizică, senzorială, intelectuală și/sau psihosocială); (iii) adaptările procedurale pentru desfășurarea audierii puse la dispoziție în secția de poliție; (iv) tipul infracțiunii; și (v) numărul persoanelor cu dizabilități reținute sau private de libertate.
3. **Ministerul Public** nu are evidență cu privire la adaptarea procedurală furnizată în cazurile care este implicată o persoană cu dizabilități.
4. **Administrația Națională a Penitenciarelor** colectează date despre numărul deținuților cu certificat de încadrare în grad de handicap și al celor care au asistent personal, dar nu colectează date despre numărul deținuților care au beneficiat de asistență juridică și adaptări procedurale pentru a adresa o plângere pe perioada în care sunt privați de libertate.
5. **Autoritatea Națională pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Copii și Adoptii** nu colectează date despre numărul persoanelor cu dizabilități care au interacționat cu sistemul de justiție, poliție, penitenciare, sau spitale de psihiatrie și au necesitat asistență juridică, adaptări procedurale sau consiliere în susținerea cererilor în justiție.

[52] Potrivit „Diagnoza situației persoanelor cu dizabilități din România”, 2021, [RO], disponibilă [aici](#).

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Spitalizarea medico-legală

Ministerul Sănătății are în subordine patru spitale de psihiatrie și măsuri de siguranță care asigură servicii medicale dedicate persoanelor private de libertate, pentru care a fost instituit regimul măsurilor de siguranță prevăzute de Art. 110 din Codul penal.

În subordinea Ministerului Sănătății sunt:

- 4 spitale de măsuri de siguranță cu 1.805 paturi; [53]
- 36 de spitale de psihiatrie (sectii de cronici) cu 8.841 paturi;
- 91 secții de psihiatrie în spitalele județene cu 5.427 paturi.

Astfel, la nivel național există 16.073 de paturi la psihiatrie.

La data de 1 iunie 2020, existau 1.424 de persoane internate în spitalele de psihiatrie și pentru măsuri de siguranță, dintre care aproximativ 14% aveau un certificat de încadrare în grad de handicap, preponderent psihic. Aproximativ 80% dintre persoanele internate au fost raportate ca având o dizabilitate psihică (chiar dacă nu sunt neapărat încadrate într-un grad de handicap). Aproape 10% dintre persoanele internate erau puse sub interdicție[54].

[53] Spitalul de Psihiatrie și pentru Măsuri de Siguranță Săpoca (Buzău); Spitalul de Psihiatrie și pentru Măsuri de Siguranță Pădureni-Grajdu (Iași); Spitalul de Psihiatrie și pentru Măsuri de Siguranță Jebel (Timiș); Spitalul de Psihiatrie și pentru Măsuri de Siguranță Ștei (Bihor).

[54] Diagnoza situației persoanelor cu dizabilități în România, ANPDCA, 2021, disponibilă [aici](#).

04 Constatări principale

Prin transpunerea Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități în legislația națională, în anul 2010, România și-a asumat obligația de a armoniza legislația națională și practicile existente, cu prevederile Convenției. Cu toate acestea, adaptările procedurale și facilitarea participării active a persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale la procedurile judiciare nu sunt asigurate de către Guvern într-o manieră satisfăcătoare. În realitate, legislația penală din România nu asigură accesul la justiție pentru suspectii și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale în condiții de egalitate cu suspectii și inculpații fără dizabilități.

De exemplu, CPP prevede ca, în timpul urmăririi penale și înainte de prima audiere, suspectul sau inculpatul să fie informat de către organul judiciar cu privire la calitatea în care va fi audiat, la fapta prevăzută de legea penală pentru care este suspectat sau pentru care a fost inițiată acțiunea penală, la statutul său juridic, precum și la drepturile și obligațiile care decurg din această calitate. Însă, CPP nu face referire în mod explicit la obligația autorităților de a adapta limbajul și informațiile transmise la capacitatea de înțelegere a inculpatului. Acest lucru este agravat de lipsa unor reglementări și proceduri interne care să se asigure că inculpații înțeleg pe deplin informațiile primite.

În faza de urmărire penală, CPP prevede asistența juridică pentru suspecti sau inculpați ca fiind obligatorie atunci când față de acesta a fost dispusă măsura de siguranță a internării medicale, când organul judiciar consideră că suspectul sau inculpatul nu și-ar putea face singur apărarea sau în cazurile în care legea prevede pentru infracțiunea săvârșită pedeapsa detențiunii pe viață sau pedeapsa închisorii mai mare de 5 ani.[55].

Nu există proceduri clare și eficiente care să fie urmate de către profesioniști atunci când o persoană cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale se confruntă cu sistemul de justiție penală.

Dispozițiile care garantează adaptări procedurale atunci când este vorba de o victimă a unei infracțiuni sau un minor ori de câte ori acesta este victima unei infracțiuni sau martor ar trebui să se extindă și la inculpații cu dizabilități.

[55] Art. 90 alin. (c) - Asistența juridică obligatorie a suspectului sau a inculpatului, CPP

CADRUL POLITIC ȘI LEGAL

Nu se colectează date cu privire la numărul de persoane cu dizabilități care se confruntă cu sistemul de justiție. Aceste date ar putea evidenția barierele întâlnite și posibilele soluții pentru ca persoanele cu dizabilități să aibă acces efectiv la justiție.

CPP nu se referă în mod explicit la obligația sau chiar la posibilitatea autorităților de a permite suspectilor sau inculpaților cu dizabilități să fie însoțiți de familie, prieteni sau alte persoane de încredere care să le ofere sprijin emoțional și moral în orice moment al procedurii, fără a înlocui rolul de intermediar sau de facilitator. În plus, instituția facilitatorului sau a intermediarului nu este reglementată în România.

În ceea ce privește adaptarea audierii unei persoane cu dizabilități, nu există date disponibile cu privire la eficiența celor câteva prevederi disponibile în realitate, astfel, nu putem concluziona în mod cert dacă sistemul judiciar este sau nu adaptat pentru a asigura metode flexibile de audiere (de exemplu, întreruperea sau prelungirea timpului alocat răspunsurilor și formulării întrebărilor) sau posibilitatea intervenției unui medic pentru consult.

În legislația națională nu există reglementări privind solicitarea sau acordarea de adaptări inculpaților[56], însă datele obținute în urma interviurilor cu profesioniștii din domeniul justiției penale relevă faptul că nu există prevederi care să le restricționeze posibilitatea de a adopta acomodări procedurale dacă le consideră necesare. Deoarece nu există obligații de a asigura acomodări procedurale și/sau exemple de astfel de acomodări, profesioniștii din sistemul de justiție penală acționează instinctiv sau nu acționează deloc, în funcție de aspecte subiective.

[56] Există dispoziții de acomodare procedurală în cazul victimelor infracțiunilor, al martorilor sau al minorilor.

“

PROBLEMA ESTE CĂ NU SE VERIFICĂ DACĂ AU ÎNȚELES. LA FINAL (ADICĂ ÎN PROCESUL-VERBAL CARE CONȚINE DREPTURILE SUSPECTULUI/ INculpATULUI), DE REGULĂ, SCRIE "AM LUAT LA CUNOȘTINȚĂ" - NU CĂ "AM ÎNȚELES."

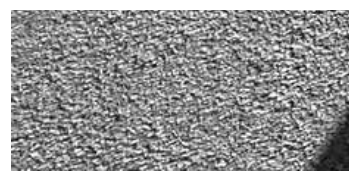

"PERSOANELE CU DIZABILITĂȚI
SUNT INDIVIZI CU DEFICIENȚE
FIZICE, PSIHOLOGICE,
INTELECTUALE SAU
SENZORIALE CARE AR PUTEA,
ÎN CONTACT CU MEDIUL
EXTERIOR, SĂ ÎMPIEDICE
PARTICIPAREA LOR DEPLINĂ ȘI
EFECTIVĂ LA VIAȚA SOCIALĂ."

ACCESUL LA JUSTIȚIE
AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU
DIZABILITĂȚI

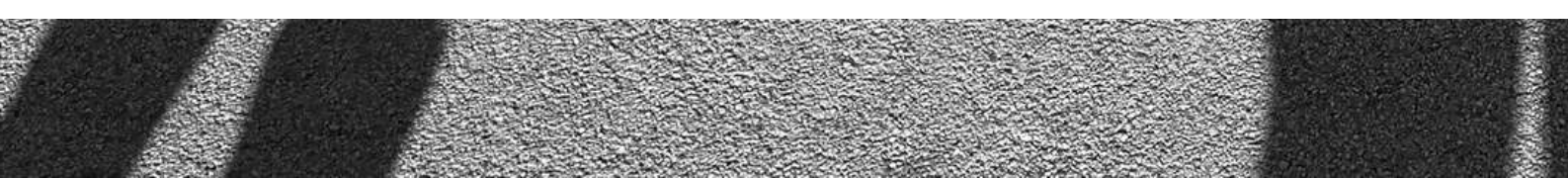

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

- 01** Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități
 - 02** Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale
 - 03** Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență
 - 04** Scurtă analiză a tiparelor
-

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

Pentru a examina, în România, experiența diferitelor părți interesate cu privire la accesul la justiție al suspecților și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale - identificând barierele, provocările și domeniile de îmbunătățire avute în vedere, au fost efectuate 16 interviuri semi-structurate (pentru informații detaliate vezi Anexa 1) cu

- persoane cu dizabilități intelectuale sau psihosociale (N=4),
- avocați (N=2),
- judecători (N=1),
- procurori (N=2),
- ofițeri de poliție (N=1),
- fost director de penitenciar (N=1),
- profesioniști ai serviciilor de sprijin (N=2),
- Instituția Națională pentru Drepturile Omului (N=1)
- și ONG-uri (N=2).

În continuare, vom prezenta principalele constatări ale acestor interviuri semi-structurate.

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități

Experiențe, provocări și domenii de îmbunătățire identificate

La finele anului 2021 erau 4.333 de deținuți cu patologii psihiatrice în custodia sistemului penitenciar - dintr-un total de 22.989 deținuți[57].

În cadrul prezentei cercetări au fost intervievate două persoane cu dizabilități intelectuale care sunt, în prezent, private de libertate într-un penitenciar. De asemenea, au fost intervievate o persoană cu dizabilități intelectuale și una cu dizabilități psihosociale care, în prezent, sunt private de libertate într-un spital de psihiatrie și măsuri de siguranță, în baza art. 110 CP.

Asistență juridică și acordarea de adaptări procedurale

» Dreptul la informare

Există experiențe mixte în ceea ce privește procesul de informare a drepturilor lor, însă niciuna dintre persoanele cu dizabilități intelectuale nu își amintește informații specifice cu privire la drepturile lor: “Polițistul mi-a spus care sunt drepturile mele.”[58] “Nu-mi amintesc un formular scris care să includă drepturile mele, îmi amintesc doar documentul care enumera acuzațiile aduse împotriva mea.”[59] O persoană intervievată afirmă că poliția nu i-a informat cu privire la drepturile lor: “Poliția nu m-a informat cu privire la drepturile mele. Abia după aproximativ 4 ore a venit avocatul din oficiu și m-a informat cu privire la drepturile mele.”[60]

[57] Răspunsul oferit de Guvernul României la raportul CPT 2022 [RO], disponibil [aici](#).

[58] Extras din interviul RO/DI/M/02

[59] Extras din interviul RO/DI/M/01

[60] Extras din interviul RO/DI/M/03

“

OFIȚERII DE POLIȚIE AU ÎNCEPUT SĂ RÂDĂ DE MINE ȘI DE SITUAȚIE (DE FAPTA PE CARE AM COMIS-O). M-AU FĂCUT NEBUN.

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități

“Nu a fost nimeni care să-mi explice nimic, m-au băgat în cameră și atât, la arestul central[61]. Am avut un psiholog la arestul central și mi-a spus că ceea ce făceam era greșit (referindu-se la infracțiunea pentru care am fost arestat)”[62] “Nu a fost nimeni care să mă ajute să înțeleg imediat ce se întâmpla”[63] Un interviuat a declarat că a primit ajutor de la un ofițer de poliție pentru a înțelege ce se întâmpla: “Cineva de la poliție m-a ajutat să înțeleg ce se întâmpla. Am știut care erau drepturile mele.”[64]

» **Persoană de încredere și / sau intermediar sau intermediar sau facilitator**

O persoană cu dizabilități psihosociale a spus că i s-a permis să își sune mama[65], iar o persoană cu dizabilități intelectuale a spus că nu i s-a permis să sune o persoană de sprijin[66].

» **Asistență juridică și dreptul de a avea acces la un avocat**

Legea prevede asistență juridică gratuită atunci când o persoană nu se poate apăra singură, dar într-unul dintre cazuri persoana nu a avut un avocat în niciun moment între audieri, în momentul și în timpul privării de libertate, deși are o dificultate foarte mare în a înțelege informațiile: “Mi-au spus că pot avea un avocat, dar nu am avut un avocat. Nu am avut niciodată un avocat.”[67]

Într-un alt caz, persoana a beneficiat de asistență juridică gratuită, dar pentru fiecare termen de judecată din cadrul procedurii penale a fost desemnat un alt avocat: “A venit un avocat și a făcut un proces-verbal cu ce a găsit acasă. La fiecare termen de judecată pentru prelungirea mandatului de arestare preventivă am avut un alt avocat. Sunt persoană cu dizabilități, nu am bani pentru un avocat. În momentul de față nu am avocat, aștept să mă întâlnesc cu el la următorul termen. Mă întâlnesc cu ei direct la instanță, nu înainte.”[68] “Dar nu era nimeni care să mă ajute să înțeleg.”[69] Spre deosebire de un caz în care persoana cu dizabilități a avut un avocat ales: “Un avocat m-a ajutat. Familia mea m-a ajutat, de asemenea, cu sprijin financiar pentru avocat.”[70]

În unele cazuri, avocatul a jucat un rol important în a ajuta persoanele cu dizabilități să înțeleagă ce se întâmplă în cadrul procedurilor: “Avocatul m-a ajutat să înțeleg ce ar trebui să fac și ce se întâmplă. Avocatul s-a purtat frumos cu mine. Nu a fost nimeni altcineva care să mă ajute.”[71]

[61] Centrul de reținere și arestare preventivă

[62] Extras din interviul RO/DI/M/01

[63] Extras din interviul RO/DI/M/03

[64] Extras din interviul RO/DPS/M/04

[65] RO/ DPS /M/04

[66] RO/DI/M/03

[67] Extras din interviul RO/DI/M/02

[68] Extras din interviul RO/DI/M/01

[69] Extras din interviul RO/DI/M/01

[70] Extras din interviul RO/ DPS /M/04

[71] Extras din interviul RO/DI/M/03

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități

» Solicitări și acordarea de adaptări procedurale

Niciuna dintre persoanele cu dizabilități nu a fost informată cu privire la posibilitatea de a solicita adaptări pentru a face procedura mai ușor de urmat.

» Dreptul la asistență pentru interpretare și comunicare

Contact cu poliția

În ceea ce privește contactul cu poliția: “La început a fost bine. S-au purtat frumos cu mine. În momentul în care m-au dus la secție au început să râdă de mine și de situație (de fapta pe care am comis-o). M-au făcut nebun. Nu m-au întrebat cu adevărat ce s-a întâmplat. Erau doar 2 polițiști și unul dintre ei scria ce voia.”[72] O altă persoană intervievată a avut o experiență diferită cu poliția: “Au fost amabili și profesioniști la secția de poliție. Am fost întrebat despre faptă, cum s-a întâmplat.”[73]

Spital/instituție de psihiatrie

În timpul urmăririi penale și al procesului, două dintre persoanele intervievate au declarat că au fost trimise într-un spital de psihiatrie: “Am fost arestat și am stat 30 de zile în arest și apoi am fost trimis la un spital de psihiatrie. Nu am știut ce se întâmplă. Avocatul meu nu m-a vizitat și nici rude, prieteni sau persoane în care am încredere.”[74] “Am fost arestat și dus direct la spitalul de psihiatrie după 5 ore petrecute la secția de poliție. După ce procesul s-a încheiat, am fost informat că voi fi transferat la un spital de psihiatrie și măsuri de siguranță.”[75]

» În timpul procesului/ contactul cu judecătorii

Toți cei 4 participanți au avut un proces, iar câteva dintre experiențele lor sunt: „Nu mi-a plăcut că au mințit mult (la secția de poliție). Nu m-au ascultat cu adevărat și oricum au scris ceea ce au vrut. Și la instanță m-au mințit. Mi-au spus că mă duc la un consult psihologic și de fapt m-au adus aici (spital de psihiatrie și măsuri de siguranță).”[76] „Deciziile au fost luate prea ușor, cu puțin timp alocat.”[77]

Unele persoane intervievate au declarat că au înțeles întrebările puse de judecător și procuror[78].

Atunci când comunicau cu judecătorul sau procurorul, persoanele: fie „simțeau că vorbesc la fel ca și cu orice altă persoană. Ei au o funcție și atât”[79], fie „s-au simțit obligați să fie sinceri.”[80]

[72] Extras din interviul RO/DI/M/03

[73] Extras din interviul RO/ DPS /M/04

[74] Extras din interviul RO/DI/M/03

[75] Extras din interviul RO/ DPS /M/04

[76] Extras din interviul RO/DI/M/03

[77] Extras din interviul RO/ DPS /M/04

[78] Extras din interviul RO/DI/M/01

[79] Extras din interviul RO/DI/M/03

[80] Extras din interviul RO/ DPS /M/04

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități

» Dreptul de a fi prezent la proces

Într-un caz în care persoana a fost prezentă la instanță, aceasta nu a înțeles ce se întâmplă: „Nu am înțeles ce s-a spus în instanță. Spitalul a spus în instanță că "din aceste crize nu își va reveni". Judecătorul m-a întrebat ce am înțeles și ce nu am înțeles, eu le-am spus ce nu am înțeles și ei au repetat.”[81]

» Audierea la distanță

Audierea la distanță are dezavantajele sale și este preferabilă prezența fizică la instanță: “Am fost audiat prin video-conferință, dar aș fi preferat să mă prezint la instanță. Nu am putut auzi ce spunea judecătorul și le-am spus că nu pot auzi. Chiar le voi spune la următoarea audiere să vorbească mai tare, deoarece nu aud bine și nu am putut înțelege ce spuneau judecătorul/procurorul/avocatul.”[82]

Ascultarea vocii și experiențe pozitive și/sau negative

Persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale s-au simțit în cea mai mare parte ignorate: “Nu am simțit că vocea mea a fost auzită. Nu m-au ascultat. Am simțit că am fost discriminat pe bază de etnie.”[83] “Am simțit că vocea mea a fost parțial auzită.”[84] “Le-am spus că sunt bolnav (dizabilitate) și nu au ținut cont de asta. Ar fi putut să mă ajute să îmi dea arest la domiciliu.”[85]

Acestora le-ar fi plăcut ca: “Un avocat să fie prezent exact în locul unde s-a întâmplat fapta”[86] și “o anamneză mai atentă. Să nu fie anunțată presă de caz. Explicarea procedurii, de la arestare până la internarea obligatorie, tuturor persoanelor prezente la investigații.”[87]

Cu privire la ceea ce i-ar fi făcut să se simtă mai în control, persoanele cu dizabilități au declarat: “Mi-ar fi plăcut să fi fost cineva care să-mi spună ce se întâmplă.”[88] “Mi-ar fi plăcut să fi fost ascultat mai mult.”[89] “Nu știu ce m-ar fi ajutat. Nu știu dacă m-ar fi ajutat un psiholog.”[90]

[81] Extras din interviul RO/DI/M/03

[82] Extras din interviul RO/DI/M/01

[83] Extras din interviul RO/DI/M/03

[84] Extras din interviul RO/DPS/M/04

[85] Extras din interviul RO/DI/M/01

[86] Extras din interviul RO/DI/M/03

[87] Extras din interviul RO/DPS/M/04

[88] Extras din interviul RO/DI/M/03

[89] Extras din interviul RO/DPS/M/04

[90] Extras din interviul RO/DI/M/02

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

01 Experiențele suspectilor și inculpaților cu dizabilități

Recomandări principale

Persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale au indicat faptul că procedurile penale necesită schimbări semnificative: “Totul ar trebui să se schimbe. Să nu mai existe discriminare. Lăsați oamenii să fie auziți și înțeleși.”[91] “Ar trebui să existe explicații clare cu privire la proceduri. Consider că accesul la justiție este superficial. De exemplu, dacă eu, ca pacient, cer o expertiză medico-legală psihiatrică într-un anumit loc, cum ar fi București, Cluj, Timișoara, să fie respectată această dorință.”[92]

Din cauza faptului că sistemul de justiție penală nu este adaptat la nevoile persoanelor cu dizabilități intelectuale, există cazuri în care acestea nu înțeleg fapta pe care au comis-o sau repercusiunile sale, iar în cazul privării de libertate, pot fi confuze cu privire la motivul pentru care se află acolo: “Trebuia să ispășesc jumătate din pedeapsă, 2 ani și jumătate, apoi mi-au dat o amânare de 6 luni, apoi m-am trezit că mai ispășesc încă 3 luni și nu știu de ce, pentru că nu am avut nicio abatere. Nu am avut probleme cu oamenii nicăieri. Nu știu nimic despre caz, pentru că nu am avocat. Am ajuns să fiu un om al nimănui.”[93]

[91] Extras din interviul RO/DI/M/03

[92] Extras din interviul RO/DPS/M/04

[93] Extras din interviul RO/DI/M/02

“

NU ȘTIU NIMIC DESPRE CAZ PENTRU CĂ NU AM UN AVOCAT. AM AJUNS SĂ FIU UN OM AL NIMĂNUI.

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Principalele bariere identificate

Principalele bariere cu care se confruntă suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale sunt accesul la reprezentare și asistență juridică, accesul la interpreți, terapeuți și psihologi care să le faciliteze comunicarea cu profesioniștii din domeniul justiției penale. De asemenea, lipsa de specializare în acest domeniu este un aspect critic. Profesioniștii din sistemul justiției penale rareori dețin cunoștințele necesare în astfel de cauze și este nevoie de un sprijin eficient pentru a facilita comunicarea.

Interviu cu un fost procuror: “Marea provocare cu care se confruntă aceste persoane este că nu se pot face înțelese, iar organele judiciare, care au de-a face cu o persoană cu dizabilități psihosociale și intelectuale, nu știu cum să abordeze o astfel de situație, deoarece nu există specializare.”[94]

Interviu cu un judecător: “În principal, suspecții și inculpații au nevoie și ar trebui să înțeleagă ce se întâmplă cu ei în orice etapă a procedurii penale, de la început până la sfârșit. Nu există mijloace de comunicare pentru aceștia implementate la nivelul justiției.”[95]

[94] Extras din interviul RO/J/F/11

[95] Extras din interviul RO/J/M/09

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Procesul de identificare a dizabilității

În ceea ce privește procesul de identificare a dizabilității, în urma interviurilor realizate s-a constatat un consens general conform căruia este destul de rar ca dizabilitatea unei persoane să treacă neobservată.

Interviu cu un judecător: “Nu cred că trec neobservate. Majoritatea pot fi identificate, dar nu există un sprijin real și nici o procedură specifică. Dar sunt văzute și identificate în majoritatea cazurilor.”[96]

Există situații în care persoana cu dizabilități nu este ușor de identificat. Prin urmare, pot exista două situații, potrivit unui avocat: “Prima este atunci când suspectul sau inculpatul nu spune nimic despre dizabilitatea sa, iar în această situație, din experiența mea, nu se investighează dacă persoana are sau nu o dizabilitate și aici trebuie luate măsuri în acest sens pentru verificarea discernământului până la cel mai mic dubiu. A doua situație este atunci când persoana spune că are un tutore, moment în care există din nou o diviziune. Există unele persoane care țin cont de acest lucru și au o înclinație spre a încerca să adapteze procesul pentru aceste persoane, însă sunt foarte puține pe care le-am întâlnit să facă acest lucru.”[97]

Contestarea evaluării

În România, gradul de dizabilitate al unei persoane este stabilit de către Comisia de Evaluare a Persoanelor Adulte cu Handicap. Există posibilitatea de a contesta această evaluare, însă aceasta constituie un caz administrativ, nu un caz penal[98]. Atunci când este vorba de o evaluare în care determinarea gradului de dizabilitate trebuie făcută a posteriori față de săvârșirea unei fapte penale, nu mai putem vorbi de o procedură de contestare similară celei menționate mai sus. De exemplu, în ceea ce privește procedura de aplicare a unei măsuri de siguranță, fie că este vorba de tratamentul medical obligatoriu[99] sau de internarea medicală[100], procurorul înaintează judecătorului o propunere motivată, însoțită de o expertiză medico-legală care confirmă necesitatea aplicării măsurii de siguranță. Ulterior, judecătorul se pronunță asupra propunerii printr-o încheiere, care poate fi contestată în termen de 5 zile de la pronunțare. Contestarea nu suspendă aplicarea măsurii de siguranță.

[96] Extras din interviul RO/J/M/09

[97] Extras din interviul RO/L/F/05

[98] Art. 87 alin. (5) din Legea nr. 448/2006 - care prevede că certificatul poate fi contestat de către titularii acestora, în termen de 30 de zile calendaristice de la comunicare, la instanța de contencios administrativ competentă.

[99] Art 245-246 CPP

[100] Art. 247-248 CPP

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Informații despre adaptări procedurale

Comunicarea între actorii care participă la procedurile penale este redusă sau chiar inexistentă, după cum a ilustrat unul dintre avocații intervievați: “Personal, aș fi beneficiat de un canal de comunicare cu procurorul sau cu judecătorul, în afara sălii de judecată. M-ar fi ajutat dacă aceștia s-ar fi implicat în investigarea dizabilității persoanei și în obținerea de documente în acest sens, deoarece noi a trebuit să investigăm singuri. Procurorul trebuie să aducă probe atât în favoarea, cât și împotriva persoanei.”[101]

Nu se utilizează instrumente electronice de gestionare a cazurilor și nu se colectează date cu privire la cazurile în care sunt implicați suspecți și inculpați cu dizabilități în vederea identificării adaptărilor adecvate pentru cazuri prezente și viitoare.

Interviu cu un fost procuror: “Având un avocat, acesta trebuie să se asigure că persoana respectivă înțelege cu adevărat ce i se întâmplă și că toate drepturile sale sunt respectate. Bineînțeles, procurorul are și el acest interes. Acum depinde și de cât de eficientă este apărarea, depinde de profesionalismul fiecăruia.”[102]

Utilizarea forței sau a constrângerii

Ambii avocați s-au confruntat cu cazuri de utilizare a forței sau de constrângere pe motiv de dizabilitate: “Au existat chiar cazuri care au fost făcute publice prin intermediul mass-media. Acestea provin, în general, și din lipsa de informare cu privire la faptul că persoana are anumite dizabilități și ar trebui discutat cu persoana respectivă cu mai multă atenție și tact.”[103] “Cred că în cazul la care am lucrat, când persoana a fost constrânsă și luată de poliție. Nu știu dacă a fost folosită forța, dar, din ce mi-a spus, a fost amenințat cu o armă și au folosit constrângerea. Fără ca el să arate vreo periculozitate, acesta a fost modul lor de a-i comunica că trebuie să vină și să dea o declarație.”[104]

[101] Extras din interviul RO/L/F/05

[102] Extras din interviul RO/J/F/11

[103] Extras din interviul RO/L/M/06

[104] Extras din interviul RO/L/F/05

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Asigurarea adaptărilor procedurale

Interviu cu un avocat: “Cred că adaptările procedurale există doar la un nivel minimal. În ultima vreme, au intrat în atenția profesioniștilor și a opiniei publice, dar în acest moment se află la un nivel embrionar. S-a creat doar un domeniu la nivel micro pentru aceste persoane, dar există încă mult loc pentru dezvoltare și evoluție. Unele adaptări sunt chiar reglementate. Cred că este necesar să le facem mai procedurale și să sensibilizăm profesioniștii pentru a facilita comunicarea și accesul la justiție pentru aceste persoane.”[105]

Interviu cu un avocat: “Adaptările procedurale în cazul de care m-am ocupat au existat pentru că am lucrat cu echipa CRJ pentru a asigura o comunicare accesibilă. Acest lucru mi s-a părut esențial și a fost o comunicare constantă adaptată nevoilor sale pe tot parcursul procesului penal, ținând cont de dizabilitatea sa intelectuală. În afară de aspecte procedurale, i-am oferit un avocat pe care, din nou, justiția penală nu a reușit să i-l ofere.”[106]

Interviu cu un judecător: “Într-un caz, deoarece poliția nu și-a asumat responsabilitatea de a aduce suspectul în sala de judecată, atunci când a luat măsura de siguranță a internării nevoluntare, am administrat probele fără a avea o persoană în sala de judecată, cu un avocat, audiind martori - am organizat o ședință de judecată în secția de poliție pentru audierea persoanei suspecte.”[107]

» Dreptul la informare

Interviu cu un avocat: “Orice persoană care devine suspect sau inculpat este informată de îndată cu privire la drepturile sale. La nivel legislativ, nu există nicio discriminare, nici în sens negativ, nici în sens pozitiv, în ceea ce privește persoanele cu dizabilități. Informațiile trebuie să fie furnizate imediat. Toate acestea, însă, prin aceeași procedură general valabilă.”[108]

Nu există nicio obligație pentru profesioniștii din domeniul justiției penale de a se asigura că suspectul sau inculpatul înțelege ce se întâmplă și ce trebuie să facă pe tot parcursul procedurilor. Singura obligație se referă la sarcina de a efectua informarea.

[105] Extras din interviul RO/L/M/06

[106] Extras din interviul RO/L/F/05

[107] Extras din interviul RO/J/M/09

[108] Extras din interviul RO/L/M/06

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Interviul cu un avocat: “Aș tinde să estimez că sunt extrem de puțini profesioniști care se asigură că cealaltă persoană înțelege ce se întâmplă, iar cei care există sunt rezultatul unor preocupări personale, autodidacte. Pe lângă acești autodidacți, din câte știu eu, în afară de magistrați, polițiștii nu au niciun fel de pregătire. Dacă au existat, au fost campanii de pregătire extrem de închise (ascunse) pe astfel de ramuri. În orice caz, tind să cred că nu există astfel de activități de pregătire.”[109]

Interviu cu un fost director de penitenciar: “Doar penitenciarele de maximă securitate au măsuri specifice pentru persoanele cu dizabilități mintale: secții speciale, izolare față de ceilalți deținuți și acces la tratament medical. Dar se presupune că aceștia au avut discernământ în momentul săvârșirii infracțiunii. Nu există un protocol special privind informarea acestora cu privire la drepturile lor. Cu toate acestea, procedura nu este în general înțeleasă de către deținuți, cu atât mai puțin de cei cu dizabilități intelectuale/ psihosociale.”[110]

Interviu cu un fost procuror: “Indiferent de tipul de persoană, aceștia sunt informați cu privire la drepturile lor la prima audiere. Nu există o metodă juridică clară prin care să știi exact pașii pe care trebuie să îi urmezi pentru ca persoana să își înțeleagă drepturile și pozițiile care o are.”[111]

Interviu cu un fost procuror: “În cazul persoanelor cu dizabilități, dacă nu întâlnești un ofițer, un lucrător de poliție cu multă răbdare care să traducă pe înțelesul persoanei, uneori chiar și pentru persoanele cu un nivel de educație mediu sunt necesare unele clarificări. Depinde însă de flerul anchetatorului însărcinat cu efectuarea procedurii de informare.”[112]

[109] Extras din interviul RO/L/M/06

[110] Extras din interviul RO/P/M/08

[111] Extras din interviul RO/J/F/11

[112] Extras din interviul RO/J/F/10

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

» Dreptul la interpretare și sprijin pentru comunicare - general

Interviu cu un fost procuror: “Problema este că nu se verifică dacă au înțeles. La final (adică în procesul-verbal care conține drepturile suspectului/ inculpatului), de regulă, scrie "Am luat la cunoștință" - NU că "am înțeles." [113]

Interviu cu un fost procuror: “Fie o persoană din familie, care cunoaște modul de comunicare al persoanei, fie un psiholog, care, deși nu este specializat în acest domeniu, poate ajuta și facilita comunicarea. Acest tip de sprijin este căutat pentru că este și în interesul anchetei să se afle adevărul.” [114]

Informațiile furnizate în cadrul procedurilor penale nu sunt accesibile pentru persoanele cu dizabilități.

Există dificultăți de informare și comunicare datorate, în parte, lipsei de materiale accesibile în forme precum Braille, limbajul mimico-gestual, formate ușor de citit sau formate electronice. O măsură de adaptare disponibilă este posibilitatea de a desfășura audieri prin video-conferință.

În materie civilă, sunt prevăzute anumite adaptări, dar în materie penală, aceste lucruri sunt prevăzute în mod expres pentru victime (audierea unei persoane de același sex, de îndată tocmai pentru a evita victimizarea secundară, reaudierea doar dacă este necesar pentru procedurile penale). Dar nimic nu îl împiedică pe procuror să folosească acest “principiu al egalității armelor în ceea ce privește suspectul/inculpatul care are o dizabilitate.” [115]

Interviu cu un avocat: “Există o mare diferență de tratament între victimele infracțiunilor, unde există ofițeri de poliție sau persoane cu experiență în audierea victimelor, în adaptarea comunicării cu victimele infracțiunilor în anumite situații, și poziția față de un suspect sau inculpat cu dizabilități, acolo unde nu există astfel de persoane. În cazul victimelor cu dizabilități, am auzit de persoane care au încercat să comunice într-un limbaj accesibil în cadrul audierilor sau în diferite etape și care au folosit un limbaj ușor de înțeles” [116]

[113] Extras din interviul RO/J/F/10

[114] Extras din interviul RO/J/F/11

[115] Extras din interviul RO/J/F/10

[116] Extras din interviul RO/L/M/06

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Interviu cu un avocat: “Aș spune că este mai degrabă o adaptare ad-hoc, în sensul că discursul polițistului se adaptează în funcție de persoana cu care interacționează. De exemplu, dacă vorbim despre o persoană cu dizabilități intelectuale cu un nivel scăzut de înțelegere, față de o persoană cu studii superioare. Pe lângă adaptarea limbajului, trebuie adaptat și mesajul, de unde și nevoia de formare pentru a se asigura că suspectul/inculpatul înțelege pe deplin ceea ce se întâmplă și ceea ce se transmite.”[117]

» Dreptul la interpretare și sprijin pentru comunicare - interogatoriu

Interviu cu un avocat: “Această organizare se realizează, de asemenea, la nivelul poliției. Bănuiesc, fără a avea informații concrete, că este o activitate de rutină și aproape din reflex. Nu știu cum anume și cât de exact este adaptat un spațiu pentru interogarea unei persoane cu dizabilități.”[118]

Interviu cu un judecător: “Interpretul trebuie să fie înscris pe lista interpreților acreditați. Aici avem, din câte știu, interpreți mimico-gestuali sau interpreți-traducători, dar în cazul nostru este vorba de interpreți care nu sunt nici foarte mulți și nici foarte disponibili.”[119]

Interviu cu un fost procuror: “Procedura prevede această audiere prin video-conferință, indiferent dacă se află într-un centru de detenție sau nu. Procedura prevede această posibilitate. Acum depinde dacă există o posibilitate tehnică.”[120]

» Solicitări și acordare de adaptări procedurale

Nu există dispoziții concrete privind posibilitatea sau imposibilitatea de a solicita adaptări procedurale. Cu toate acestea, suspectul sau inculpatul poate solicita anumite adaptări ale procedurii, iar atunci când vine vorba de acordarea acestora, “Este la latitudinea fiecărui anchetator, la aprecierea fiecăruia. Nu există nicio obligație de a răspunde afirmativ și în cazul respectiv. Depinde, de asemenea, de gravitatea infracțiunii. Una este să te ocupi de o persoană suspectată de comiterea unei crime și alta este să te ocupi de o persoană care a furat un măr. Depinde foarte mult de context.”[121]

[117] Extras din interviul RO/L/M/06

[118] Extras din interviul RO/L/M/06

[119] Extras din interviul RO/J/M/09

[120] Extras din interviul RO/J/F/11

[121] Extras din interviul RO/J/F/11

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Apărarea pe motiv de dizabilitate

După ce o expertiză profesională certifică faptul că o persoană nu este responsabilă din punct de vedere penal, “procurorul emite o ordonanță de clasare și trimite cazul în instanță pentru aplicarea unei măsuri de siguranță (internare medicală într-o unitate de psihiatrie/tratament obligatoriu). Instanța face apoi o adresă către barou pentru a desemna un avocat, iar șansele să fie același procuror sunt de 20-30%, iar excepțiile sunt foarte rare.”[122]

Interviu cu un fost procuror: “Atunci când se ajunge la concluzia că o persoană are o dizabilitate intelectuală și/sau psihosocial și există documente care să dovedească acest lucru, există o procedură standard. Se ia o măsură de siguranță cu privire la persoana respectivă, care poate fi un tratament obligatoriu sau o internare medicală temporară, în cadrul căreia se dispune o expertiză pentru a se stabili dacă a avut sau nu discernământ. Mi se pare că mergem prea ușor pe procedura standard și ordonăm internarea imediată a persoanei cu dizabilități psihosociale pentru a stabili dacă are sau nu discernământ, deși poate ar trebui să reconsiderăm această procedură.”[123]

Tratamentul medical obligatoriu

Interviu cu un fost procuror: “Dacă fapta a fost săvârșită fără discernământ, cauza este clasată pe motiv de iresponsabilitate, deoarece există o cauză de neimputabilitate. În această situație, procurorul poate cere judecătorului să mențină măsura de internare provizorie, care va deveni definitivă, sau să o ridice sau să o modifice cu tratament obligatoriu. Iar singurul criteriu de care trebuie să țină cont este pericolul public reprezentat de persoana “bolnavă psihic”. Dar, uneori, aceștia stau ani de zile în spitalul de psihiatrie și sunt pedepsiți poate mai mult decât dacă ar fi fost judecați pentru faptele pentru care au fost anchetați.”[124]

[122] Extras din interviul RO/J/F/10

[123] Extras din interviul RO/J/F/11

[124] Extras din interviul RO/J/F/11

“

UNEORI, ACEȘTIA STAU ANI DE ZILE ÎN SPITALUL DE PSIHIATRIE ȘI SUNT PEDEPSIȚI POATE MAI MULT DECÂT DACĂ AR FI FOST JUDECAȚI PENTRU FAPTELE PENTRU CARE AU FOST ANCHETAȚI.

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECTILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Atitudini și formare / conștientizare

Interviu cu un avocat: “Statul. În mod concret, fiecare structură este responsabilă de accesibilizarea părții sau a etapei procedurale care îi revine. Aici începem de la sistemul social și sistemul de sănătate și ajungem la poliție, procuratură, instanțe etc.”[125]

Unele dintre persoanele intervievate sunt de părere că un procent semnificativ de profesioniști nu cunosc, nici măcar la un nivel general, Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. Sunt puțini cei care sunt cu adevărat interesați de acest domeniu și care au aflat prin mijloace proprii. Cu siguranță este nevoie de o mai mare conștientizare.

Interviu cu un avocat: “Cred că este mai degrabă un amestec între un element de umanitate, compasiune și grijă, dublat de un element de dificultate, deoarece (îmi place să cred că) toți profesioniștii caută să ofere adaptabilitate și eficacitate procedurilor, lovindu-se adesea de un sistem imobil, de lipsa infrastructurii și chiar de lipsa de pregătire profesională. Nu are niciun rost să vrei să ajuți pe cineva în calitate de judecător dacă nimeni nu te-a instruit vreodată cum să vorbești cu acea persoană.”[126]

Interviu cu un fost procuror: “Nu cred că este vorba de stigmatizare, ci despre necunoaștere și faptul că oamenii se tem de ceea ce nu cunosc. Este o reținere. Și mai există ideea că a fi “bolnav mintal” este periculos. Toată lumea gândește așa, pentru că așa este legislația. De aici începe discriminarea.”[127]

[125] Extras din interviul RO/L/M/06

[126] Extras din interviul RO/L/M/06

[127] Extras din interviul RO/J/F/11

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Profesioniștii spun că întregul lanț al sistemului judiciar și interacțiunea cu tot felul de elemente de pe parcurs influențează rezultatul final, iar unul dintre principalele motive este mentalitatea și modul în care persoanele cu dizabilități sunt percepute de oameni, în general.

Interviu cu un avocat: “Nu există o colaborare între persoane care să înțeleagă și să evalueze situația persoanei cu dizabilități la momentul respectiv și pe parcurs. În practică, aceste situații se întâmplă, chiar dacă există garanții procedurale.”[128]

Interviu cu un fost procuror: “Singurul program este cel la care particip eu, și anume AdaptJust. Nu cunosc niciun alt program”[129]

Avocații intervievați susțin că accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități poate fi îmbunătățit prin instruirea avocaților și a altor părți interesate în ceea ce privește incluziunea persoanelor cu dizabilități în sistemul de justiție. O astfel de formare va îmbunătăți nivelul de cunoaștere a legilor și politicilor privind drepturile persoanelor cu dizabilități în rândul părților interesate, precum și va favoriza interacțiuni personale și profesionale eficiente între acestea și persoanele cu dizabilități.

Există extrem de puțini profesioniști care se asigură că cealaltă persoană înțelege ce se întâmplă, iar cei care există sunt rezultatul unor preocupări personale.

Bune practici

În afară de cursurile multidisciplinare AdaptJust ale CRJ, nu se cunoaște nicio altă abordare care să sprijine accesul efectiv la justiție pentru persoanele cu dizabilități.

Interviu cu un avocat: “La nivelul structurilor de stat, activitatea este extrem de timidă, ca să nu spun inexistentă. Mai degrabă, pașii sunt asigurați prin mijloace care se presupune că sunt colaterale și complementare unui sistem statal, dar în acest moment în România putem spune că sunt principalele. Mai exact, intervenția ONG-urilor care compensează inacțiunea sau absența statului.”[130]

[128] Extras din interviul RO/L/F/05

[129] Extras din interviul RO/J/F/11

[130] Extras din interviul RO/L/M/06

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Recomandări principale

Statul este responsabil de reglementarea acestui domeniu și de facilitarea accesului la procedurile sale cu ajutorul unor instrumente precum:

- un specialist care să asigure o comunicare sigură între profesioniștii din sistemul de justiție și persoana cu dizabilitate;
- o platformă de comunicare între profesioniști, inclusiv INML;
- o echipă interdisciplinară;
- reglementarea expresă a asistenței juridice în CPP pentru persoanele diagnosticate cu dizabilități intelectuale și psihosociale;
- specializarea obligatorie a avocaților pentru a lucra cu persoanele cu dizabilități.

Interviu cu un avocat: “Aș recomanda modificarea legislației pentru a o face mai accesibilă pentru persoanele cu dizabilități și crearea unui capitol separat. Furnizarea unor prevederi mai detaliate pentru persoanele care asistă suspecții sau inculpații în procesul penal, inclusiv asistența obligatorie oferită de acestea. Și o comunicare inter-instituțională în acest sens între Ministerul Justiției, Ministerul Sănătății și CSM[131]. Nu cred că trebuie să fii specialist în psihiatrie și în drept, trebuie să ai măcar niște cunoștințe de bază explicate de niște specialiști. Mai ales dacă ești un judecător, un procuror sau un avocat care lucrează cu persoane cu dizabilități și de care depinde bunăstarea și nevoile oamenilor. Inclusiv formarea de secții specializate pentru lucrul cu persoanele cu dizabilități, unde sunt prezenți doar polițiști, avocați, procurori care au urmat cursuri mai intensive specializate în lucrul cu persoanele cu dizabilități. La fel cum există pentru militari sau pentru senatori și deputați. Dacă nu vor să aloce resurse pentru a instrui toți oamenii din justiție, măcar să instruiască 30 de persoane care să facă acest lucru. Necesitatea de a pune la dispoziție o persoană specializată în comunicarea cu persoanele cu dizabilități pe diferite tipuri de dizabilități intelectuale sau psihosociale, care să colaboreze constant cu sistemul de justiție penală sau civilă, iar această persoană să fie prezentă pe tot parcursul procesului cu judecătorul, procurorul, organul de cercetare, suspectul sau inculpatul. Să se asigure că persoana înțelege absolut tot ce se întâmplă acolo și să comunice cu avocatul și procurorul pentru a explica ce se întâmplă și pentru a avea transparență în comunicare. Acest lucru este necesar și pentru o persoană fără dizabilitate,”[132]

[131] Consiliul Superior al Magistraturii

[132] Extras din interviul RO/L/F/05

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

02 Experiențele profesioniștilor din domeniul justiției penale

Recomandări principale

Interviu cu un fost procuror: “Aș fi foarte fericită dacă la cea mai simplă căutare pe un motor de căutare s-ar găsi, cel puțin pentru instituțiile de bază, pictograme, explicații simple, cu cele mai simple cuvinte posibile. Pentru că, până la urmă, legiuitorul a stabilit că prevederile unei legi trebuie să fie percepute de o persoană cu studii medii, dar nu discutăm de persoane care sunt diagnosticate cu o dizabilitate intelectuală și psihosocială. Și atunci, dacă nici măcar persoana cu o educație medie nu înțelege, persoana cu dizabilități are și mai puține șanse să înțeleagă. Formarea unei baze de date cu resurse, modele de aplicații cu limbaj lizibil/accesibil, pictograme. Echipe interdisciplinare.”[133]

Interviu cu un avocat: “Am o viziune destul de sumbră asupra sistemului de justiție în cazul persoanelor cu dizabilități și, în general, asupra sistemului instituțional românesc pentru persoanele cu dizabilități. Este nevoie de o schimbare drastică.”[134]

Interviu cu un fost director de penitenciar: “Avem nevoie ca adaptările procedurale să fie obligatorii, monitorizate și raportate. Nu recomandări.”[135]

[133] Extras din interviul RO/J/F/10

[134] Extras din interviul RO/L/F/05

[135] Extras din interviul RO/P/M /08

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

03 Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență

Experiențe, bariere, provocări și domenii de îmbunătățire identificate

Percepția egalității

Interviu cu un reprezentant al unui ONG: “Pot spune că nu există niciun interes pentru persoana cu dizabilități. În general, se trece foarte repede cu vederea dizabilitatea unei persoane, se spune că nu se poate comunica cu acea persoană și acolo se oprește totul. În orice caz, dacă ne gândim doar la ideea de instanță, ne gândim la ceva intimidant. Când ajungi acolo, știi că pot exista repercusiuni. Nu există niciun confort pentru nicio persoană, cu atât mai puțin pentru persoanele cu dizabilități.”[136]

Interviu cu un reprezentant al unei Instituții Naționale pentru Drepturile Omului: “Sălile de judecată, accesul la instanță, accesul la site-ul web ar trebui să fie adaptate pentru toate tipurile de dizabilități. Acesta este un proces care pornește de la persoana respectivă până în fața judecătorului. Astfel, nu implică doar judecătorul, ci și societatea în care aceasta este instituționalizată.”[137]

Plângeri

Interviu cu un asistent social: “Au fost situații în care au existat plângeri pe care oricum nu suntem în măsură să le rezolvăm, iar aceste plângeri au mers mai departe la organismele corespunzătoare. În general, atunci când oamenii au o plângere, știi foarte clar ce au de făcut și urmează căile legale, iar cine are capacitatea de a le rezolva problemele le va rezolva cu siguranță.”[138]

Interviu cu un reprezentant al unei Instituții Naționale pentru Drepturile Omului: “Avem un mandat preventiv, deci nu primim petiții, iar în timpul vizitelor noastre de monitorizare nu am fost informați de către deținuți că nu vor avea acces la justiție. Nu pot să vă spun despre petițiile din partea persoanelor cu dizabilități. Din cunoștințele mele, ceea ce pot să vă spun este că am auzit de la colegii mei din alte departamente, persoanele cu dizabilități nu se adresează instituțiilor statului atunci când consideră că nu le sunt respectate drepturile. În primul rând, pentru că nu au abilitățile necesare, nu există accesibilizare, spre deosebire de deținuți, și nu mă refer la cei cu tulburări psihice.”[139]

[136] Extras din interviul RO/HR/F/15

[137] Extras din interviul RO/HR/F/14

[138] Extras din interviul RO/S/F/12

[139] Extras din interviul RO/S/M/13

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

03 Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență

Adaptări procedurale

» Informații accesibile

Interviu cu un medic psihiatru: “Nu este suficient. Există persoane care înțeleg, dar în majoritatea cazurilor există o “înșelare” a pacientului. I se spune că va sta în spital o săptămână sau două. Mulți pacienți din spitalele de psihiatrie și măsuri de siguranță nu înțeleg de ce se află acolo. Ei dau vina pe poliție/instanță, spunând că ei sunt motivul pentru care se află acolo.”[140]

Instruirea și consilierea suspectului sau a inculpatului cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale prin intermediul unui sistem audio-video online poate fi dificilă și nu permite întotdeauna persoanei cu dizabilități să se exprime clar și coerent și nici ca dizabilitățile invizibile să poată fi identificate. Aceste dificultăți pot fi sporite de calitatea slabă a imaginii video sau a sunetului, cu ecou sau întârziere, sau de faptul că persoana cu dizabilități nu poate citi pe buze sau fața judecătorului, a avocatului sau a procurorului și nu poate înțelege cuvintele care îi sunt adresate.

Interviu cu un medic psihiatru: “Nu știm cum să ne ocupăm cu o persoană cu dizabilități fizice, darămite cu o persoană cu o dizabilitate intelectuală sau o tulburare psihică. Un caz pe care îl cunosc este cel al unei persoane care a fost instituționalizată toată viața, nu a trăit niciodată în afara unui centru. Prima sa legătură cu exteriorul a fost chiar interacțiunea cu poliția. Nimeni nu i-a spus ce i se întâmplă, nu a fost deloc pregătit pentru interacțiunea cu judecătorul, procurorul etc. În plus, nici măcar nu a fost însoțit de un membru al personalului din centru pentru toate aceste proceduri. Dacă e să analizăm, trebuie să ne uităm la numărul extrem de scăzut de materiale accesibile în general în instituții. Într-adevăr, aproape deloc.”[141]

[140] Extras din interviul RO/S/M/13

[141] Extras din interviul RO/S/M/13

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

03 Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență

» Servicii de asistență

Interviu cu un asistent social: “Deținuții cu dizabilități sunt consultați încă de la intrarea în penitenciar de către un psiholog, asistent social, educator. În plus, personalul din sectorul operativ lucrează îndeaproape cu ei. Ei sunt apoi informați cu privire la regulament, drepturi, obligații, sancțiuni, recompense. Când intră în penitenciar, primesc toată asistența de care au nevoie.”[142]

Interviu cu un medic psihiatru: “De multe ori, pacienții întocmesc chiar cereri, adesea pentru încetarea măsurii de siguranță, iar acestea sunt de fiecare dată examinate și cererea este înaintată organelor competente.”[143]

» Identificarea dizabilității

Interviu cu un asistent social: “Îmi amintesc de un caz cu o persoană privată de libertate care a fost suspectată de a avea probleme psihice. Nu era încadrat în niciun grad de handicap, dar de fiecare dată când trebuia să fie adus în fața instanțelor judecătorești era foarte problematic: nu coopera, făcea totul pe dos. Am încercat să îl convingem. Era foarte greu de mutat, nu voia și nu puteai să-l ridici. Nu puteam să-i îngrădăm dreptul la justiție. Aveam obligația de a-l prezenta în fața instanței și totuși el nu voia să meargă.”[144]

Interviu cu un reprezentant al unei Instituții Naționale pentru Drepturile Omului: “Aici mă gândesc la penitenciare în care persoanele cu dizabilități, cu tulburări psihice, se automutilează. Și nu știu dacă știți, dar automutilarea este sancționată. Comitetul European împotriva Torturii a recomandat ca deținuții care se automutilează să nu mai fie sancționați, indiferent dacă au sau nu tulburări psihice. Pentru că, pe de o parte, ar putea fi un strigăt de ajutor pentru ei și ar trebui să beneficieze de asistență psihosocială, nu să fie sancționați cu izolarea, așa cum am întâlnit.”[145]

[142] Extras din interviul RO/S/F/12

[143] Extras din interviul RO/S/M/13

[144] Extras din interviul RO/S/F/12

[145] Extras din interviul RO/HR/F/14

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

03 Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență

» Conștientizare și atitudini

Interviu cu un reprezentant al unei Instituții Naționale pentru Drepturile Omului: “Există persoane care îi văd ca pe un obiect al asistenței medicale. Știți că a avut loc o schimbare de paradigmă și nu mai sunt obiecte, ci subiecte de drept. Sunt persoane care au înțeles că există acea convenție privind drepturile persoanelor cu dizabilități, că sunt oameni la fel ca toți ceilalți, că trebuie doar să accesibilizăm spațiul.”[146]

Interviu cu un reprezentant al unui ONG: “Nu cred că ei sunt principalii profesioniști (ONG-uri, profesioniști din domeniul serviciilor de asistență) de care trebuie să ne facem griji. Cred că nepăsarea vine mai mult din partea sectorului justiției. Foarte mulți oameni se comportă ca și cum persoanele cu dizabilități nu sunt prezente sau nu sunt de fapt ființe umane. Și nimeni nu suferă de acest lucru, în afară de persoana cu dizabilități.”[147]

Un exemplu despre modul în care sistemul de justiție penală tratează persoanele cu dizabilități este ilustrat într-un caz recent din România, în care o persoană cu dizabilități intelectuale (domnul M.S.), fost beneficiar al centrelor rezidențiale și pentru adulți pentru persoane cu dizabilități, fără antecedente penale, judecat în lipsă, citarea ilegal la domiciliul unde a declarat că nu locuiește, fără avocat, a fost condamnat la 1 an de închisoare pentru că a părăsit spitalul înainte de a cunoaște rezultatul negativ al testului cu noul tip de coronavirus. I s-a refuzat reprezentarea juridică și a fost încarcerat într-o cameră cu 44 de persoane[148]. După o lună de încarcerare, domnul M.S. a primit reprezentare juridică și a depus apel. După două luni de detenție, instanța a constatat că citarea dlui M.S. a fost efectuată în mod ilegal și a dispus anularea sentinței de condamnare și redeschiderea procedurii penale. Nimic din ceea ce s-a întâmplat în acest caz nu a fost pe înțelesul domnului M.S.

Toate persoanele intervievate au declarat că există o lipsă totală de formare în ceea ce privește comunicarea cu persoanele cu dizabilități.

Interviu cu un reprezentant al unui ONG: “Acest subiect este foarte puțin abordat și în universități. Există prea puțină formare continuă și este nevoie de formare la toate nivelurile. Personal, nu am cunoștință de niciun curs de formare pe această temă, privind comunicarea și adaptarea justiției pentru suspecții și inculpații cu dizabilități.”[149]

[146] Extras din interviul RO/HR/F/14

[147] Extras din interviul RO/HR/F/15

[148] Articolele CRJ despre acest caz, disponibile la: <https://www.crj.ro/un-nou-triumf-al-justitiei-penale-primul-condamnat-la-inchisoare-pentru-zadarnicirea-masurilor-anti-covid-este-o-persoana-cu-dizabilitate/> și <https://www.crj.ro/ce-au-zis-oamenii-mari-din-sala-strugurel-matei-a-fost-eliberat/>

[149] Extras din interviul RO/HR/F/16

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

03 Experiențele ONG-urilor, ale instituțiilor pentru drepturile omului și ale profesioniștilor din domeniul serviciilor de asistență

Bune practici

Există o lipsă de programe pe tema dizabilității în general, cu atât mai puțin pe tema interacțiunii cu suspecții/inculpații cu dizabilități. Au fost menționate cursurile AdaptJust, precum și proiectul Consiliului Europei "Consolidarea serviciilor medicale și de sănătate mintală în penitenciarele din România".

Interviu cu un asistent social: "Diverși reprezentanți vin și verifică cum li se acordă drepturile persoanelor cu dizabilități, verifică dacă au acces la diferite activități, dacă sunt ascultați, dacă au probleme. Deci există o implicare din partea societății civile către noi și contează foarte mult. De asemenea, ne motivează pe noi, ca instituție, să desfășurăm diferite activități cu ei sau să le acordăm importanța cuvenită." [150]

Recomandări principale

Principalele recomandări au fost legate în principal de sprijinul în materie de comunicare atât pentru profesioniști, cât și pentru suspecți/inculpați, dar și de nevoia de formare pentru profesioniștii din sistemul de justiție:

- să fie accesibilizate informațiile și să se formeze societatea civilă prin intermediul unui program național;
- în spitalele de psihiatrie și măsuri de siguranță ar trebui să existe un avocat specializat, alături de medici;
- ar trebui elaborate programe și proceduri pentru a oferi informații corecte persoanelor cu dizabilități și adaptate în funcție de tipurile și gradele de dizabilitate;
- formarea profesioniștilor din sistem cu privire la modul de abordare a unei persoane cu dizabilități;
- pentru penitenciare, specializări suplimentare sau o persoană externă care să aibă experiență și specializare în lucrul cu persoanele cu dizabilități.

[150] Extras din interviul RO/S/F/12

EXPERIENȚE PRIVIND ACCESUL LA JUSTIȚIE AL SUSPECȚILOR ȘI INCULPAȚILOR CU DIZABILITĂȚI

Scurtă analiză a tiparelor

Principalele bariere în calea accesului la justiție pentru suspecții și inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale sunt:

- inaccesibilitatea clădirilor și a procedurilor judiciare;
- formalitatea procedurilor judiciare;
- percepțiile negative pe care le au profesioniștii din domeniul justiției penale despre persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale;
- o persoană cu o dizabilitate intelectuală sau psihosocială neidentificată poate trece printr-un proces pe care îl înțelege foarte puțin sau deloc;
- este posibil ca o persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să nu înțeleagă de ce trebuie să se prezinte în instanță sau că există consecințe dacă nu o face;
- este posibil ca o persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să nu fie capabilă să comunice în mod eficient și să nu i se pună la dispoziție facilitatori care să o ajute.

Majoritatea persoanelor consideră că mersul în instanță este o experiență tensionată, mai ales atunci când sunt acuzate de comiterea unei infracțiuni. Multe persoane consideră că ideea instanțelor, a sălilor de judecată și a judecătorilor este descurajantă și, în mod frecvent, se străduiesc să înțeleagă și să respecte regulile și obiceiurile care le guvernează. Experiența de a trebui să se prezinte în instanță după ce a fost acuzat de o infracțiune poate fi confuză sau intimidantă pentru persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Absența unor proceduri eficiente de adaptare legate de comunicare duce la faptul că persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu înțeleg frecvent de ce se află acolo, este posibil să își dea seama că au comis o infracțiune și este posibil să nu înțeleagă repercusiunile în cazul în care recidivează.

04

CONCLUZII ȘI
RECOMANDĂRI

01 Concluzii

De la ratificarea CDPD în 2010, România s-a angajat să asigure accesul efectiv la justiție și adaptări procedurale adecvate pentru persoanele cu dizabilități. Printre acestea se numără măsuri de protecție a persoanelor cu dizabilități în perioadele premergătoare procesului, procesului și post-sentință sau în cazul impunerii unei pedepse privative de libertate sau a unei măsuri de siguranță.

Obiectivul general al acestei cercetări la nivel național a fost de a oferi o imagine de ansamblu a principalelor bariere - și a celor mai bune practici pentru a depăși principalele lacune - în ceea ce privește accesul la justiție și furnizarea de adaptări procedurale pentru inculpații cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale din România. Cercetarea s-a bazat, printre altele, pe Principiile internaționale privind accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități (ONU, 2020) (Principiile 1, 3, 4, 5, 6 și 10). Principalele bariere în calea participării identificate vor fi prezentate în funcție de principiile analizate:

Principiul 1. Toate persoanele cu dizabilități au capacitate juridică, astfel nimănui nu i se poate refuza accesul la justiție pe criteriu de dizabilitate.

Legislația românească prevede internarea medicală ca măsură de siguranță pentru persoanele lipsite de capacitate juridică care au comis o faptă penală.

“

AM O VIZIUNE DESTUL DE SUMBRĂ ASUPRA SISTEMULUI DE JUSTIȚIE ÎN CAZUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI ȘI, ÎN GĂNERAL, ASUPRA SISTEMULUI INSTITUȚIONAL ROMÂNESC PENTRU PERSOANELE CU DIZABILITĂȚI. ESTE NEVOIE DE O SCHIMBARE DRASTICĂ.

01 Concluzii

Principiul 3. Persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii cu dizabilități, au dreptul la ajustări procedurale corespunzătoare.

Persoanele cu dizabilități se confruntă cu bariere suplimentare în calea accesului justiției din cauza lipsei de accesibilitate fizică, informațională și de comunicare adecvată a serviciilor și instituțiilor juridice, precum și din cauza procedurilor care nu sunt adaptate la tipul și nivelul lor de dizabilitate, a prejudecăților personalului judiciar cu privire la persoanele cu dizabilități.

Nu există prevederi specifice privind condițiile de acordare a adaptărilor procedurale persoanelor cu dizabilități care au fost arestate preventiv sau condamnate la o pedeapsă privativă de libertate, care trebuie să fie adaptate la nevoile lor.

Principiul 4. Persoanele cu dizabilități au dreptul la acces în timp util și gratuit la notificări și informații legale, în condiții de egalitate cu ceilalți.

Adesea, suspectii și inculpații primesc informații minime sau neclare cu privire la acuzațiile care li se aduc, ceea ce face dificilă apărarea lor. Poliția trebuie să informeze suspectii cât mai curând posibil, în mod corect, clar și complet cu privire la infracțiunile comise și la motivul arestării lor.

Principiul 5. Persoanele cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, au dreptul la toate garanțiile de fond și procedurale recunoscute în dreptul internațional, iar statele au obligația de a oferi ajustările necesare pentru a asigura respectarea procesului echitabil.

Instituțiile din sistemul de justiție nu sunt adaptate pentru a asigura: interpreți în limbajul mimico-gestual, informații juridice în formate accesibile, metode de audiere flexibile (de exemplu, prelungirea timpului alocat răspunsurilor și formulării întrebărilor) sau posibilitatea de a depune mărturii prin mijloace audio-video.

Asistența juridică nu este întotdeauna disponibilă, în special pentru persoanele care au fost provate de libertate. Nu toți inculpații au acces prompt, direct și confidențial la un avocat înainte de audiere.

01 Concluzii

Unele persoane cu dizabilități nu pot avea acces la un avocat, onorariile și costurile serviciilor juridice sunt inaccesibile pentru multe persoane cu dizabilități cu dificultăți financiare.

Angajarea unui avocat în România, în acest moment, este un privilegiu pentru persoanele cu venituri peste medie. ONG-urile au resurse și posibilitatea de a oferi această asistență juridică pro bono prin intermediul colaboratorilor sau din fondurile proiectelor pe care le derulează. Chiar dacă persoanele cu dizabilități au acces la un avocat din oficiu, de cele mai multe ori asistența juridică nu este asigurată în mod eficient, avocații din oficiu sunt desemnați aleatoriu, prin urmare nu există garanții că persoana cu dizabilități are la dispoziție un avocat cu expertiză în domeniu.

Principiul 6. Persoanele cu dizabilități au dreptul la asistență juridică gratuită sau la un preț accesibil pentru acestea.

Persoanele cu dizabilități nu beneficiază întotdeauna de asistență juridică gratuită (sprijin și reprezentare într-o chestiune juridică) atunci când au nevoie de ea.

Astfel, la etapa urmăririi penale, CPP prevede că aceasta este obligatorie atunci când față de suspect sau inculpat s-a dispus măsura de siguranță a internării medicale, în cazul în care organul judiciar apreciază că suspectul ori inculpatul nu și-ar putea face singur apărarea sau în cauzele în care legea prevede pentru infracțiunea săvârșită pedeapsa detențiunii pe viață sau pedeapsa închisorii mai mare de 5 ani[151].

Principiul 10. Toți cei care lucrează în sistemul de justiție trebuie să beneficieze de programe de conștientizare și de formare continuă, care să abordeze drepturile persoanelor cu dizabilități, în special în contextul accesului la justiție.

Profesioniștii din sistemul de justiție nu sunt instruiți pentru a asigura accesul efectiv la justiție pentru persoanele cu dizabilități.

[151] Art. 90 alin. (1) - Asistența juridică obligatorie acordată unui suspect sau inculpat, CPP

02 RECOMANDĂRI

1. Armonizarea legislației și practicilor naționale cu standardele europene privind crearea unui mediu în care persoanele cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale să beneficieze de condiții de egalitate cu toți cetățenii și să li se ofere posibilitatea de a înțelege și de a fi înțelese, astfel încât accesul la justiție să fie garantat tuturor. Sprijinul și adaptarea, mai degrabă decât evaluarea discriminatorie a capacității de a înțelege și a capacității de a fi judecat, sunt, de asemenea, esențiale. Legislația națională ar trebui să fie modificată cu reglementarea expresă a asistenței juridice în CPP pentru persoanele diagnosticate cu dizabilități intelectuale și psihosociale.
2. Ar trebui să se acorde mai multă atenție cursurilor de formare pentru toți profesioniștii care pot intra în contact cu persoane cu dizabilități în timpul procedurilor penale, de la ofițeri de poliție la procurori sau judecători, implicând psihologi, asistenți sociali, asistenți personali, precum și persoane cu dizabilități sau reprezentanții lor legali. Trebuie să existe o specializare obligatorie a avocaților pentru a lucra cu persoanele cu dizabilități. Statul trebuie să asigure o finanțare suficientă pentru a crea un sistem de formare continuă pentru profesioniștii din domeniile justiției, medicale și sociale care interacționează cu persoanele cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale.
3. Crearea unei platforme de comunicare între profesioniști, care să includă INML[152], și prezența unui specialist care să asigure o comunicare sigură între profesioniștii din sistemul judiciar și persoana cu dizabilități. Pentru penitenciare, este necesară prezența unei persoane externe care să aibă experiență și specializare în lucrul cu persoanele cu dizabilități și să fie disponibilă pentru colaborări.

[152] Institutul de Medicină Legală

02 RECOMANDĂRI

4. Instituțiile de stat trebuie să pună la dispoziție și să ofere gratuit adaptări procedurale pentru a asigura sisteme judiciare incluzive și accesibile pentru toate persoanele cu dizabilități, precum și adaptări rezonabile în situațiile de detenție. Accesibilizarea și adaptările procedurale contribuie la crearea unor practici de egalitate transformatoare. Adoptarea de proceduri clare și eficiente care să fie urmate de profesioniști ori de câte ori o persoană cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale se confruntă cu sistemul de justiție penală. Profesioniștii din domeniul justiției penale au recomandat crearea de ghiduri și manuale, pentru a facilita abordarea profesioniștilor cu privire la persoanele cu dizabilități. În practică, poliția îi informează pe suspecti și inculpați cu privire la drepturile lor, dar practicile variază, de la informații scrise la informații verbale, inclusiv pliante neaccesibile, care pot fi dificil de înțeles. Aceștia trebuie să se asigure că inculpații își înțeleg corect drepturile și să furnizeze informații scrise și verbale de îndată ce devin suspecti. Programele și procedurile trebuie să fie elaborate pentru a oferi informații corecte persoanelor cu dizabilități și adaptate în funcție de tipurile și gradele de dizabilitate.

În sensul Art. 13 din CDPD, accesul egal și efectiv al persoanelor cu dizabilități la justiție implică pentru statele parte următoarele obligații:

- recunoașterea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități;
- asigurarea accesibilității fizice și informaționale a instituțiilor din sectorul justiției;
- asigurarea ajustărilor de ordin procedural și celor adecvate vârstei pentru participanții cu dizabilități;
- recunoașterea calității de participanți direcți și indirecti pentru persoanele cu dizabilități în toate procedurile de desfășurare a justiției;
- acordarea persoanelor cu dizabilități a asistenței juridice gratuite sau la un preț accesibil;
- instruirea specialiștilor din domeniul justiției privind drepturile persoanelor cu dizabilități.

Or, adaptările de ordin procedural și facilitarea participării active la procedurile legale a persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale sunt asigurate de către stat într-un mod lacunar. În realitate, legislația penală din România nu asigură în concret accesul la justiție al suspectilor și inculpaților cu dizabilități intelectuale și/ sau psihosociale, în condiții de egalitate cu suspectii și inculpații fără dizabilități.

05

REFERINȚE

REFERINȚE

Națiunile Unite. (13 decembrie 2006). Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Disponibilă, în limba engleză, la:

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en

Națiunile Unite. (2020). Principii și orientări internaționale privind accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități. Disponibil, în limba engleză, la:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/GoodPracticesEffectiveAccessJusticePersonsDisabilities.aspx>

Națiunile Unite. (2008). Documente de informare: Tratatul privind persoanele cu dizabilități acoperă o lacună în protejarea drepturilor omului. Disponibil, în limba engleză, la:

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/backgrounder-disability-treaty-closes-a-gap-in-protecting-human-rights.html>

ANEXE

ANEXE

Anexa 1 - Profilul persoanelor intervievate

ID	Persoană interviuată	Sex	Vârstă	Durata interviului	Ani în care a avut contact cu sistemul judiciar	Tipul de interviu (la distanță, la fața locului, altele)	Alte informații relevante
RO/DI/M/01	Persoană cu dizabilități intelectuale	M	46	40 minute	2018-prezent	Pe teren	Are un certificat de încadrare în grad de handicap grav de la vârsta de 15-16 ani. În închisoare din 2019. Închisoarea nu a permis înregistrarea, așa că am luat notițe.
RO/DI/M/02	Persoană cu dizabilități intelectuale	M	71	25 minute	2020-prezent	Pe teren	Un grad ridicat de dificultate în înțelegerea informațiilor. În închisoare din 2020. Închisoarea nu a permis înregistrarea, așa că am luat notițe.
RO/DI/M/03	Persoană cu dizabilități intelectuale	M	27	35 minute	2022-prezent	În scris (înregistrarea nu a fost posibilă)	Internarea medicală într-un spital de psihiatrie și măsuri de siguranță (art. 110 CC). Nu este conștient de boala sa mintală sau de dizabilitatea intelectuală.
RO/DPS/M/04	Persoană cu dizabilități psihosociale	M	36	40 minute	2018-prezent	În scris (înregistrarea nu a fost posibilă)	Internarea medicală într-un spital de psihiatrie și măsuri de siguranță (art. 110 CC). Este conștient de boala sa mintală și de handicapul său psihosocial.

ANEXE

Anexa 1 - Profilul persoanelor intervievate

ID	Persoană interviuată*	Sex	Vârstă	Durata interviului	Ani în care a avut contact cu sistemul judiciar	Tipul de interviu (la distanță, la fața locului, altele)	Alte informații relevante
RO/L/F/05	Avocat	F	29	60 minute	Din 2017	La distanță	Avocatul unui inculpat cu dizabilități intelectuale
RO/L/M/06	Avocat	M	-	45 minute	Din 2006	Pe teren	Avocat care lucrează la Ministerul Justiției
RO/P/M/07	Ofițer de poliție	M	-	32 minute	Din 2013	La distanță	10 ani de experiență în calitate de ofițer de poliție, din care 2 ani în cadrul organului de investigații al poliției judiciare
RO/P/M/08	Fost director de penitenciar	M	-	85 minute	Își desfășoară activitatea în penitenciare din anul 1994	La distanță	27 de ani de experiență în domeniul corecțional; 6 ani de experiență ca director de penitenciar

ANEXE

Anexa 1 - Profilul persoanelor intervievate

ID	Persoană interviuată*	Sex	Vârstă	Durata interviului	Ani în care a avut contact cu sistemul judiciar	Tipul de interviu (la distanță, la fața locului, altele)	Alte informații relevante
RO/J/M/09	Judecător	M	47	98 minute	Din 2001	Pe teren	22 de ani de experiență în calitate de judecător și 15 ani de experiență în instanța penală
RO/J/F/10	Fost procuror	F	56	97 minute	Pensionat acum 3 ani	La distanță	30 de ani de experiență în calitate de procuror
RO/J/F/11	Fost procuror	F	51	59 minute	Pensionat acum 3 ani	La distanță	25 de ani de experiență în calitate de procuror
RO/S/F/12	Asistent Social	F	34	42 minute	Din 2013	La distanță	10 ani de experiență ca asistent social în penitenciare

ANEXE

Anexa 1 - Profilul persoanelor intervievate

ID	Persoană interviuată	Sex	Vârstă	Durata interviului	Ani în care a avut contact cu sistemul judiciar	Tipul de interviu (la distanță, la fața locului, altele)	Alte informații relevante
RO/S/M/13	Medic psihiatru	M	-	35 minute	Din 2008	Pe teren	Medic psihiatru la Spitalul de Psihiatrie și pentru Măsură de Siguranță Ștei
RO/HR/F/14	Instituție Națională pentru Drepturile Omului	F	-	52 minute		La distanță	Consilier la instituția Avocatul Poporului
RO/HR/F/15	ONG	F	-	63 minute	Din 2003	La distanță	Psiholog clinician cu 20 de ani de experiență în cadrul unui ONG pentru persoane cu dizabilități; participă la vizite de monitorizare cu CRJ din 2007.
RO/HR/F/16	ONG	F	-	57 minute	Din 2009	La distanță	Psiholog clinician cu 14 ani de experiență în lucrul cu persoanele cu dizabilități, în prezent lucrează într-un ONG pentru persoane cu dizabilități